

Micro-transitie: het middagmaal

Een combinatie van zorg en leren

Begeleider(s)

Bénédicte Vanblaere

Bachelorproef voorgedragen door:
Nicky Latomme

Academiejaar

2019-2020

tot het bekomen van
het diploma kleuteronderwijzer(es)

Woord vooraf

Voor u ligt een werk waar ik enorm fier op ben. Doorheen alle stages, taken en examens maakte ik na een drukke periode steeds tijd vrij om te werken aan deze bachelorproef. Tijdig beginnen, een goede planning en het snel bepalen van de focus zorgden ervoor dat ik een uitgebreid onderzoek kon uitvoeren.

Terwijl de coronacrisis voor velen roet in het eten strooide, zorgde dit bij mij voor minder stress en meer tijd om dit proces vorm te geven. Voordien had ik reeds verschillende opdrachten kunnen uitvoeren om tot duidelijke ontwerpeisen te komen. Uiteraard vind ik het jammer dat ik het team binnen de praktijksetting niet verder kan ondersteunen in het testen van het ontwerp.

In het begin van dit proces werd samen met het kleuterteam de focus bepaald. Eerst werd er gedacht in te zoomen op de overgang van derde kleuterklas naar het eerste leerjaar. Het team vond al snel dat de nood naar een warme transitie van klas naar middag, hoger lag. Toen stond ik eerder sceptisch tegenover deze focus. Ik dacht dat dit enkel organisatorisch aangepakt kon worden. Wat had ik fout gedacht! Gaandeweg wekte deze overgang steeds meer mijn interesse op. Dit kwam doordat dit onderwerp in het voorjaar actueler werd en er dus interessante artikels en onderzoeken verschenen in de media. De ervaring die ik opdeed in Finland, zorgde ook voor belangrijke inzichten.

Dit praktijkonderzoek zorgt er niet alleen voor dat ik het belang kan duiden van warme transities, maar ook dat de aandacht uit moet gaan naar alle kinderen. Zo is hun welbevinden in iedere situatie op school van groot belang. Wachttijden spelen hierin ook een rol. De inzichten die ik opdeed zal ik zeker meenemen in mijn latere carrière als kleuteronderwijzer.

Gedurende het schooljaar kreeg ik veel hulp van verschillende partijen. Daarom wil ik een aantal personen uitdrukkelijk bedanken. Mijn eerste dankwoord gaat uit naar mijn onderzoekmentor. Naast haar job als kleuterjuf, nam ze steeds de tijd mij te ondersteunen in dit proces. Zij engageerde haar volledig, wat zorgde voor een fijne samenwerking.

Ten tweede wil ik de directie, leerkrachten, kleuters en lagere schoolleerlingen bedanken voor hun bereidwillige medewerking. Basisschool de Hei(r)akker, de school waar voorliggend onderzoek heeft plaats gevonden, geeft de toestemming voor de vermelding van hun naam en de beschrijving van de verzamelde gegevens in deze tekst.

Iemand die ik nog uitdrukkelijk wil bedanken is mevrouw Bénédicte Vanblaere voor haar feedback op mijn onderzoeksverslag. Zij heeft mij van het begin begeleid om tot een goed onderzoek te komen. Ook mevrouw Sofie Verschaeve bedank ik voor haar expertise binnen het project 'Kleine kinderen, grote kansen'. Dankzij haar werd ik uitgenodigd hieraan deel te nemen. Samen schrijven we nog een blogbericht op *Kleutergewijs*, waar ik enthousiast naar uitkijk.

Ten slotte dank ik Satu Hakanen, docente aan de Metropolia UAS te Helsinki. Tijdens mijn buitenlandse stage voerden wij interessante gesprekken over 'Food Education'. Ze bezorgde mij nadien het Finse curriculum via mail.

Dankzij al deze personen en de steun van mijn omgeving slaagde ik erin een uitgebreid onderzoek uit te voeren.

Nicky Latomme

19 juni 2020

Inhoudsopgave

Woord vooraf.....	2
Samenvatting.....	4
Inleiding.....	5
Probleemstelling met de literatuurstudie.....	6
Onderzoeksdoel, ontwerpvraag en deelvragen.....	10
Onderzoeksfase 1.....	11
Methode (fase 1).....	11
Hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) tijdens het eetmoment in de refter?.....	11
Staan er gelijkaardige bevindingen over dit welbevinden beschreven in de literatuur?.....	12
Hoe ervaren alle betrokkenen (leerkrachten, middagtoezichters, directie, leerlingen van de lagere school en kleuters) de middagpauze in de eetzaal?.....	12
Welke verschillen/ gelijkenissen zijn er in ervaring tussen de betrokkenen.....	12
Waar zien deze betrokkenen ruimte voor aanpassingen?.....	12
Hoe verloopt het eetmoment in Finse scholen?.....	13
Resultaten en conclusies (fase 1).....	14
Hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) tijdens het eetmoment in de refter?.....	14
Staan er gelijkaardige bevindingen over dit welbevinden beschreven in de literatuur?.....	17
Hoe ervaren alle betrokkenen (leerkrachten, middagtoezichters, directie, leerlingen van de lagere school en kleuters) de middagpauze in de eetzaal?.....	19
Welke verschillen/ gelijkenissen zijn er in ervaring tussen de betrokkenen.....	19
Waar zien deze betrokkenen ruimte voor aanpassingen?.....	19
Hoe verloopt het eetmoment in Finse scholen?.....	24
Onderzoeksfase 2.....	28
Ontwerp (fase 2).....	28
Hoe kan het ontwerp afgestemd worden op de ontwerpeisen?.....	28
Mogelijke methode om uit te testen (fase 2).....	32
Hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) na invoeren van de nieuwe organisatie van het middagmaal?.....	32
Hoe worden de ervaringen van de oudste kleuters en de leerlingen van het eerste leerjaar opnieuw in kaart gebracht? ...	32
Hoe worden de ervaringen van de betrokkenen (= Directie, leerkrachten en toezichters) opnieuw in kaart gebracht?	33
In welke mate wordt er voor de kleuters voldoende ingezet op zorg én leren?.....	33
Op welke manier kan er ook ingezet worden op zorg, leren en welbevinden bij de lagere schoolleerlingen?.....	33
Reflectie.....	34
Bronnenlijst.....	35
Aan te beleven literatuur.....	36
Bijlagen.....	37
Bijlage 1: Kijkwijzer welbevinden.....	37
Bijlage 2: Vragenlijst voor alle betrokkenen van het middagtoezicht.....	38
Bijlage 3 Lesvoorbereiding klas- overschrijdende activiteit.....	41
Bijlage 4: Resultaten vragenlijst: mogelijke oplossingen om de middagpauze anders te gaan inrichten.....	45
Bijlage 5: tekeningen van de oudste kleuters + leerlingen 1 ^{ste} leerjaar (klas- overschrijdende activiteit).....	46
Bijlage 6: Fiche tafelpaketein.....	50

Samenvatting

Kernwoorden:

Middagmaal, wachttijden, Educare

Beschrijving:

Dit onderzoek kreeg het onderwerp transities toebedeeld. De transitie situeert zich op de overgang van klas naar middag, met als focus het gebeuren in de eetzaal tijdens het middagmaal. De ontwerpvrage luidde als volgt: 'Hoe moet het eetmoment tijdens de middagpauze ingevuld worden zodat er voor de kleuters ingezet wordt op zorg, leren en welbevinden?' Daaruit vloeiden nog een paar deelvragen die met de ontwerpvrage te maken hadden, o.a. hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal tijdens het eetmoment in de refter, staan er gelijkaardige bevindingen over het welbevinden beschreven in de literatuur, hoe ervaren alle betrokkenen de middagpauze in de eetzaal en hoe verloopt het eetmoment in Finse scholen. De antwoorden op deze vragen kwamen verder uit observaties tijdens het eetmoment en in Finse scholen, een vragenlijst ingevuld door alle betrokkenen van het middagtoezicht, een klas-overschrijdende activiteit, een gevoelsmeter bij de kleuters en een uitgebreide, vergelijkende literatuurstudie.

De belangrijkste resultaten die hieruit voortkwamen waren de ontwerpeisen, namelijk het eetmoment zo inrichten zodat er minder lawaai en drukte heerst, het eetmoment aangenamer maken voor alle betrokkenen en ervoor zorgen dat het welbevinden van de kleuters stijgt. De aandachtspunten, beschreven in dit werk als middel, zijn ook gebruikt om tot een ontwerp te komen. Vb. zorgen voor meer talige interacties, de wachttijden inkorten of zelfs volledig kwijtschelden en meer autonomie geven aan de kinderen waarbij er ingezet wordt op sociale vaardigheden.

Om tot een ontwerp te komen werd de visie van Educare in acht genomen. Deze term staat voor het belang om zorgmomenten te combineren met leeransen. Zorg en leren moeten gezien worden als twee onafscheidelijke, gelijkwaardige concepten.

Het ontwerp is tweeledig. Om de wachttijden in te korten werd er enerzijds aandacht geschonken aan de mogelijkheid om apart te eten (kleuters/ lagere schoolleerlingen). Om het belang hiervan te duiden volgde een opsomming van bijhorende leerplandoelen en hun concretisering. Anderzijds bestaat het ontwerp uit een placemat die de oudere kleuters kunnen meenemen naar de eetzaal. Deze fiche beschrijft m.b.v. pictogrammen hun rol als tafelpijte. Deze rol zorgt voor meer talige interacties en geeft ook meer autonomie aan kinderen doordat peuters en kleuters een gezamenlijke verantwoordelijkheid krijgen over het opruimen van hun tafel. Hierbij wordt er uiteraard ook ingezet op hun sociale vaardigheden.

Inleiding

Vrije basisschool de Hei(r)akker in Lembeke wou nadrukkelijk aandacht besteden aan de transitie van klas naar middag. De school wil vooral de focus leggen op het gebeuren in de eetzaal.

De leerkrachten gaven aan dat de school nog zoekende is in hun overgang van klas naar middagmaal en zien hierin duidelijk nog ruimte tot verbetering. Het werkgroepje 'organisatie middagmaal' waar een kleuterjuf een tiental jaar geleden aan deelnam is hier een duidelijk voorbeeld van. In dit werkgroepje zocht deze leerkracht met een aantal collega's naar mogelijke oplossingen voor de organisatie van het middagmaal. Zo stapten ze bv. naar de buitenschoolse kinderopvang met de vraag of de peuters daar hun middagmaal konden nuttigen. Dit werd helaas afgewezen. Sindsdien is het onderwerp meer naar de achtergrond geschoven. Naar aanleiding van deze bachelorproef is dit weer naar boven gekomen.

In de huidige situatie is het zo dat het eetmoment een té drukke en overweldigende ervaring is voor de kleuters van deze school. Zowel de lagereschoolkinderen uit de 10 leerjaren als de kleuters uit de 5 verschillende klassen, eten samen op hetzelfde tijdstip in de eetzaal. De middagpauze gaat door vanaf 12u10 en eindigt om 13u40. De leerlingen zitten tijdens de pauze ongeveer een 30-tal minuten in de eetzaal.

Deze landelijke basisschool telt momenteel 266 zittende leerlingen. Gemiddeld blijven hiervan 97 leerlingen en 58 kleuters boterhammen eten. Voor de warme maaltijden is dit een gemiddelde van 34 leerlingen en 37 kleuters. Dit brengt het aantal kinderen in de eetzaal gemiddeld op 226 middageters.

Wanneer deze leerlingen samenkomen in de eetzaal zorgt dit veel lawaai en bij instapmomenten van de peuters veroorzaakt dit middaggebeuren tranen. Een bijkomstig probleem is dat sommige kleuters af en toe zelf weigeren te eten, wat dan weer frustratie opwekt bij de middagtoezichters. Alles moet immers in een snel tempo gebeuren, zodat ook zij tijdig klaar zijn met het opruimen van de eetzaal.

Kortom, de leerkrachten van de Hei(r)akker willen een gezellig eetmoment creëren waar zowel de middagtoezichters als de kleuters voordeel bij hebben.

Inhoudelijk kan er heel wat uit deze bachelorproef gehaald worden. Dit werk bevat een uitgebreide literatuurstudie, inzichten uit het buitenland, bevragingen binnen de praktijksetting en heldere conclusies.

Deze bachelorproef start met een probleemstelling, waarin het praktijkprobleem vanuit praktijk en vanuit literatuur wordt uitgelegd. Vervolgens beschrijft het onderzoek verschillende methoden en de bijhorende resultaten om tot ontwerpeisen te komen. Dit alles om uiteindelijk tot een passend ontwerp te komen.

Probleemstelling

1. Praktijkprobleem vanuit de praktijksetting

De specifieke nood in de vrije basisschool de Hei(r)akker start vlak voor het middagmaal in de klas. Hier worden de kinderen kort voorbereid op de middag. Er wordt een lied gezongen en/of de daglijn wordt samen bekeken. Wanneer de kleuterjuffen in tijdsnood zijn door bv. een plasbroek op dit moment, kunnen ze niet anders dan deze focus overslaan. Hierdoor worden peuters en kleuters overrompeld door de plotse overgang, vooral bij het begin van het schooljaar. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de vragen die de kleuters in de 2de-3de kleuterklas stellen bij de start van het schooljaar: “Wat moeten we nu doen? Waar gaan we naartoe? Gaan we nu eten? Mogen we naar huis?” Bij nieuwe instapmomenten van enkele peuters wordt er enige angst opgemerkt voor deze micro-transitie. Dit uit zich in huilende gezichtjes.

Eenmaal in de eetzaal zijn de kinderen de beschermende sfeer van het klasgebeuren en hun vertrouwde juf kwijt. Hun juf blijft nog wel een 15-tal minuten in de refter, maar zij kan zich niet richten tot haar eigen klas. Dit komt doordat zij druk bezig zijn met het opscheppen en verdelen van het middagmaal aan alle kleuters die warm blijven eten. Het ontbreken van het zorgende karakter van hun eigen juf heeft vooral een effect op de peuter/ 1ste kleuterklas en zeker ook op kinderen met specifieke onderwijsnoden. Tijdens mijn observaties in het begin van het schooljaar van deze kinderen tijdens het middagmaal uitte dit als volgt: ze huilen, willen niet eten of eten juist té snel zodat zij sneller kunnen gaan spelen op een minder drukke speelplaats. Dit staat haaks op de visie van Educare, waarbij pedagogische continuïteit een belangrijke rol speelt. Dit verduidelijk ik in mijn literatuurstudie.

Toch staan de kleuterjuffen op één lijn omtrent de visie van dit eetmoment: “het eetmoment is een sociaal gegeven en er hoeft niet persé stilte te zijn,” zegt een kleuterjuf van de 2de- 3de kleuterklas. Ze willen iets ondernemen rond deze moeizame transitie en erkennen het belang van welbevinden bij de betrokken kleuters tijdens dit zorgmoment.

2. Literatuurstudie

Een grondige literatuurstudie is vereist. Dit om de begrippen te duiden die beschreven zijn in het praktijkprobleem. In onderstaande tekst wordt een definitie van transitie gegeven, het belang van aandacht voor een warme transitie en een uiteenzetting van de begrippen welbevinden en betrokkenheid die hier onherroepelijk mee verbonden zijn. Ook wordt besproken wat precies een moeizame of kwetsbare transitie is en wat de gevolgen hiervan zijn. Ten slotte wordt ook het belang van de principes van ‘Educare’ toegelicht.

Wat is een transitie?

Volgens Rookan, Kruiter en Jepma. (2017) wordt een transitie gezien als het proces van verandering waarbij kinderen bewegen van de ene setting (hier= de klas) naar de andere (hier= de eetzaal). Ook

wordt volgens hen transitie gezien als een complex en divers proces. Deze complexiteit ontstaat vooral doordat er verschillende veranderingen tegelijk plaatsvinden.

In deze bachelorproef zijn veranderingen bijvoorbeeld het feit dat de kinderen in een andere ruimte terecht komen, waarbij hun vertrouwde leerkracht plaats moet maken voor de middagtoezichters en andere leerkrachten. Dit zijn, zeker in het begin van het schooljaar nieuwe, niet- vertrouwde gezichten voor de peuters. Vervolgens komen de kinderen in een grotere groep terecht tijdens deze transitie. Al deze veranderingen vragen telkens om een andere houding van het kind.

Waarom aandacht voor transitie?

Een moeizame transitie omzetten naar een warme transitie is noodzakelijk omdat kinderen nood hebben aan een positieve omgeving. Volgens Jacobs en De Meerleer (2019), moet je hiervoor een uitnodigende, stimulerende en deelhebbende sfeer creëren.

Wanneer je inzet op een warme transitie versterk je de continuïteit. Dit betekent dat er nood is aan een hechte samenwerking en een gedeelde verantwoordelijkheid van alle relevante professionals met een gelijkwaardige aandacht voor zorg en leren. Dit als belangrijke elementen van de kwaliteit van een transitie. Deze warme transitie heeft positieve effecten op kinderen. Hierbij moeten we als opvoeders (leerkrachten, pedagogische medewerkers, toezichters) oog hebben voor zorg en leeransen. Het ideale is wanneer we deze kansen met elkaar combineren. (Jacobs, & De Meerleer, 2019)

Hierbij moeten we de schooldag van het kind analyseren en heroverwegen, beginnend bij het kind en niet vanuit de institutionele logica. Dit wil zeggen dat we hierbij zorg moeten dragen voor de emotionele veiligheid en continuïteit gedurende de dag, zodat kinderen zich zelfverzekerd en goed genoeg voelen om te willen verkennen en autonoom te worden. (Van Laere, Boudry, Balduzzi, Lazzari, Prodger, Welsh, Geraghty, Režek, & Mlinar, 2019.)

Belang welbevinden en betrokkenheid

Jacobs en De Meerleer (2019) vinden dat een optimale transitie gezien kan worden als een proces van continuïteit en verandering, van voor het proces tot het hebben van een gevoel van betrokkenheid en welbevinden.

Betrokkenheid en welbevinden zijn twee begrippen die nauw verbonden zijn met elkaar. Vanuit een ervaringsgerichte benadering of manier van kijken, verplaats je jezelf in wat zich afspeelt bij het kind. Dan komt naar boven dat welbevinden een belangrijk element is in de kwaliteit van ervaring. Ook betrokkenheid is een belangrijke indicator voor kwaliteit in het onderwijs en zorgmomenten. Dit laatste is eerder een toestand waarin het kind zich kan bevinden. (Laevers, Buyse, Daems, en Declercq, 2016) Beide concepten kunnen we duiden door goed naar het kind te kijken. Door te observeren zullen we de kinderen kunnen scoren op de Leuvense betrokkenheidsschaal van Laevers (2016). Op deze schaal kan je de geobserveerde kinderen een niveau toekennen op basis van signalen, waarbij niveau 1 zeer laag is en niveau 5 zeer hoog. Ten slotte geven deze scores je een eenvoudige indicatie van hoe kinderen het maken in een bepaalde context, in het perspectief van hun ontwikkeling.

De signalen van betrokkenheid zijn:

- Concentratie
- Persistentie (de mate om iets vol te houden)
- Openheid en nauwgezetheid (waarbij de kinderen precies werken ondanks de prikkels in de omgeving)
- Intense mentale activiteit (dit merk je vooral aan wat het kind zegt)
- Motivatie en voldoening (dit merk je vooral aan de manier waarop het kind iets zegt)

De signalen van welbevinden zijn:

- Genieten
- Spontaniteit en zichzelf kunnen zijn
- Openheid
- Ontspanning en innerlijke rust
- Vitaliteit.

Gevolgen van een moeizame transitie

Dit kan sociale en emotionele onrust veroorzaken bij het kind en negatieve gevolgen hebben voor de verdere ontwikkeling en het algemeen welbevinden. Daarnaast zou een moeizame transitie niet alleen de verdere ervaring met het onderwijs op een negatieve manier kleuren, maar het kan ook een invloed hebben op toekomstige transities. (Kint, 2016)

Combinatie zorg en leren

In België hebben we namelijk een 'split system', waarbij zorg en leren meer van elkaar gescheiden worden dan bv. in Finland. In België hebben we namelijk een letterlijke scheiding tussen kinderopvang en school. Terwijl ze in Finland spreken van 'ECEC' = Early Childhood Education and Care. Tijdens de 'International Days' op de Arteveldehogeschool in Gent (2019) spraken Finse studenten over het belang van zorg en leren met elkaar te verbinden. Zij gaven aan dat bv. een jas aandoen ook een kwaliteitsvol zorg en leermoment is.

Ook de principes van Educare volgen dit idee. Educare is een term die gebruikt wordt voor praktijken van voorzieningen voor jonge kinderen waarbij 'leren' (education) en 'zorg' (care) als onafscheidelijke, gelijkwaardige concepten beschouwd worden voor de ontwikkeling van kinderen tussen 0 en 6 jaar (VGC, z.d.). Het onderzoek van Van Laere, Boudry, Balduzzi, Lazzari, Prodger, Welsh, Geraghty, Režek en Mlinar (2019) én de visienota Educare, opgesteld door het onderwijscentrum Brussel (z.d.) formuleren hierbij 6 principes:

- Basisprincipe= kind staat centraal
 - Hierbij wordt vereist dat opvoeders denken vanuit het kind en zich op hen afstemmen. Elk kind is uniek. Daarom is het belangrijk dat transitieprocessen vorm krijgen op maat van elk kind.
- Continuïteit met thuis en pedagogisch partnerschap
 - Belang van een wederzijdse betrokkenheid en open dialoog tussen ouders, begeleiders en leerkrachten met als doel een positieve relatie uit te bouwen. Dit alles verhoogt ook het welbevinden van het kind.
- Pedagogische continuïteit
 - Dit wordt bekomen als zorg en leren samenvallen, wanneer er gezorgd wordt voor een goede balans tussen de zelfsturing van het kind en de stimulering/tussenkomst van de opvoeder en tot slot wanneer er een afstemming is tussen de ontwikkelingsdoelen en het welbevinden/ betrokkenheid.
- Professionele continuïteit
 - De professionals zorgen voor een veilig en positief klimaat. Waarbij deze voldoende kennis heeft van de factoren die een rol spelen bij transities, zoals de aanwezigheid van een oudere broer/zus. Het is aangewezen dat professionals met elkaar en met ouders zaken uitwisselen of samenwerken.
- Continuïteit in de wisselwerking met de buurt
 - Brede, hechte netwerken (ouders, familie, begeleiders en leerkrachten) kunnen een belangrijke rol spelen bij het verzachten van transities (Brede school, Regiogroepen Kinderopvang, Huis van het Kind Brussel, ...).
- Continuïteit via de praktische organisatie
 - De inrichting en de onderlinge samenhang van ruimten hebben een sterke invloed op het welbevinden en de betrokkenheid. Een kindvriendelijke en huiselijke infrastructuur en ruimte op maat van het kind is hierbij van groot belang.

3. Onderzoeksdoel, ontwerpvraag en deelvragen

Onderzoeksdoel

Het is nodig om ook tijdens de middagpauze extra aandacht te hebben voor de zorg en het welbevinden van de kleuters. De middagpauze blijkt momenteel niet te voldoen aan de definitie van een vlotte transitie dus is het onderzoeksdoel van deze bachelorproef:

Het eetmoment tijdens de middagpauze voor de kleuters van deze basisschool zo inrichten zodat er gewerkt wordt aan zowel zorg als leren, met de bedoeling dat de kleuters hun welbevinden stijgt.

Ontwerpvraag

Hoe moet het eetmoment tijdens de middagpauze ingevuld worden zodat er voor de kleuters ingezet wordt op zorg, leren en welbevinden?

Deelvragen

Eerste onderzoeksfase: cyclus voor praktijkonderzoek

- Hoe scoren de kleuters op Leuvense welbevindenschaal (Laevers ,2016) tijdens het eetmoment in de refter?
- Staan er gelijkaardige bevindingen over het welbevinden beschreven in de literatuur?
- Hoe ervaren alle betrokkenen (leerkrachten, middagtoezichters, directie, leerlingen van de lagere school en kleuters) de middagpauze in de eetzaal?
- Welke verschillen/ gelijkenissen zijn er in ervaring tussen de betrokkenen?
- Waar zien deze betrokkenen ruimte voor aanpassingen?
- Hoe verloopt het eetmoment in Finse scholen?

Conclusie: Aan welke eisen moet het ontwerp voldoen om tijdens het eetmoment in de middagpauze in te zetten op zorg, leren en welbevinden?

Tweede onderzoeksfase: innovatiecyclus

- Hoe kan het ontwerp afgestemd worden op de ontwerppeisen?
- Hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) na invoeren van de nieuwe organisatie van het middagmaal?
- Hoe worden de ervaringen van de oudste kleuters en de leerlingen van het eerste leerjaar opnieuw in kaart gebracht?
- Hoe worden de ervaringen van de betrokkenen (Directie, leerkrachten en toezichters) opnieuw in kaart gebracht?
- In welke mate wordt er voor de kleuters voldoende ingezet op zorg én leren?
- Op welke manier kan er ook ingezet worden op zorg, leren en welbevinden bij de lagere schoolleerlingen?

Onderzoeksfase 1

Methode (fase 1)

1. Hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) tijdens het eetmoment in de refter?

Methode: Observaties tijdens 3 verschillende eetmomenten in de refter om nadien een aantal peuters en kleuters te scoren op de schaal van welbevinden (kwantitatieve aanpak).

Deze niet-participerende observaties werden uitgevoerd in de week na de kerstvakantie. Respectievelijk op maandag, dinsdag en donderdag. In totaal werden 14 kleuters geobserveerd.

Mijn aanwezigheid had een duidelijke impact op de kleuters. Wanneer kleuters merkten dat ik in hun richting keek, gedroegen ze zich anders. Hierdoor zullen de observaties niet volledig waarheidsgetrouw zijn.

Tijdens de observaties werden de gedragingen van de peuters filmisch genoteerd. Hiermee bedoelend: alle specifieke gedragingen van de peuters, met de signalen van welbevinden in acht genomen.

De resultaten zijn geanalyseerd door per kleuter de observaties te linken aan de signalen van welbevinden. Op deze manier is elke geobserveerde kleuter gescoord op de schaal van Laevers (2016). In bijlage 1 staat een kijkwijzer m.b.t de signalen van welbevinden en hun niveaus. (Educatieve bacheloropleiding voor kleuteronderwijs, 2017)

1. Observatie Peuters

Maandag 6 januari 2020 werd de tafel van 8 peuters geobserveerd. Er waren geen nieuwe instappers aanwezig in de eetzaal. Deze tafel bevatte een mix van warme maaltijden en boterhammeters. Aangezien de namen van de peuters me niet allen bekend zijn, maakte ik een schets van de tafel waarbij ik de aanwezige peuters een letter van het alfabet gaf.

2. Observatie 1ste kleuterklas

Dinsdag 7 januari werden de boterhammeters van de 1ste kleuterklas geobserveerd. Ik plaatste me naast hun tafel, dit om niets te missen van hun eventuele gesprekken met elkaar. Zoals voordien gezegd had dit een invloed op de gedragingen van deze kleuters. Ze zochten mijn nabijheid op en verschillende kleuters zochten troost. Andere kleuters die een korte conversatie hadden met elkaar, stopten hiermee wanneer ze zagen dat mijn blik hen kruiste. Hier kan gesproken worden van een valkuil. Door mezelf zo dicht te plaatsen zag ik in dat er sprake was van een te grote beïnvloeding. Doordat er te weinig observatiegegevens zijn over deze tafel van de eerste kleuterklas wordt deze observatie anders beschreven dan hiervoor.

3. Observatie Warme maaltijden oudere kleuters

Donderdag 10 januari werden enkele oudere kleuters geobserveerd aan de tafel van de warme maaltijden.

2. Staan er gelijkaardige bevindingen over dit welbevinden beschreven in de literatuur?

Methode: bestuderen van de literatuur

Er werd gezocht naar bronnenmateriaal over eetmomenten in de kleuterklas. Op deze manier werd de interessante masterproef van Kint (2016) gevonden. De visie van 'Educare' werd ook online uitgespit. Via de mediatheek van de Arteveldehogeschool werd er gezocht naar aanvullend bronnenmateriaal rond transitie en de organisatie van het middagmaal.

Brecht Peleman was ook een inspiratie dankzij het project 'Kleine kinderen, grote kansen. Hij engageert zich bij VBJK én bij de vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek van Universiteit Gent voor allerlei onderzoekswerk, innovatieprocessen en beleidsadvies. Zijn thema's tot nu toe zijn gezinsopvang, vrije tijd en opvang van schoolgaande kinderen, professionalisering en de transitie van school of kinderopvang naar het kleuteronderwijs.

3. Hoe ervaren alle betrokkenen (leerkrachten, middagtoezichters, directie, leerlingen van de lagere school en kleuters) de middagpauze in de eetzaal?
4. Welke verschillen/ gelijkenissen zijn er in ervaring tussen de betrokkenen?
5. Waar zien deze betrokkenen ruimte voor aanpassingen?

Deze onderzoeksvragen zijn gebaseerd op drie methoden voor dataverzameling, die afgestemd zijn op het doelpubliek: vragenlijst (leerkrachten, middagtoezichters en directie), klas-overschrijdende activiteit (derde kleuterklas en eerste leerjaar) en gevoelsmeters (eerste en tweede kleuterklas).

In januari werd er een vragenlijst aan alle betrokkenen bezorgd. De klas-overschrijdende activiteit en het uitvoeren van de gevoelsmeter gingen door in dezelfde maand.

Methode: Vragenlijst voor leerkrachten, middagtoezichters en directie (systematisch categoriseren)

Deze vragenlijst (bijlage 2) werd opgesteld op basis van de probleemstelling. Een grote hulp hierbij was het boek Van Der Donk en Van Lanen (2018). Het opstellen van de vragenlijst begon in november om uiteindelijk een definitieve versie te creëren in december. De tweede week van januari werd de lijst gemaïld naar de directeur en hij zorgde ervoor dat deze bij de juiste personen terecht kwam. Er werd een uiterste datum meegedeeld voor het indienen van de lijst. Alle betrokkenen kregen hiervoor 2 weken de tijd.

De betrokkenheid was hartverwarmend. Maar liefst 14 Leerkrachten vulden de vragen in. Dit waren zowel de kleuterjuffen als de leerkrachten lager onderwijs. De directie, twee middagtoezichters en de twee zorgjuffen namen ook de tijd om deze vragenlijst in te vullen.

De ingevulde vragenlijsten werden vraag per vraag bekeken en in verschillende categorieën ondergebracht (Smit en Verdonschot, 2010): aan- en afkondiging van het middagmaal, ervaring van de ruimte, algemene ervaringen en mogelijke oplossingen.

De algemene ervaringen werden geturfd. Hieraan werden belemmerende en bevorderende factoren gekoppeld. Nadien werd een procentuele score berekend. Dit alles om tot gelijkaardige patronen te komen.

Methode: klas-overschrijdende activiteit 3de kleuterklas en 1ste leerjaar. (Kringgesprek + tekening)

Tijdens een stageperiode in het eerste leerjaar, kon er een klas-overschrijdende activiteit plaatsvinden. Er werd zowel met de leerkracht van het 1ste leerjaar als met de kleuterjuf van de 3^{de}

kleuterklas afgestemd via mail. Hierin werd de toestemming gevraagd en de algemene organisatie besproken. Deze organisatie werd uitgeschreven in de lesvoorbereiding, zie bijlage 3.

Tijdens de klas-overschrijdende activiteit werd er gestart met een kringgesprek met als doel de kinderen te bevragen over de huidige situatie in de eetzaal. Omwille van het belang van de ervaringen van deze groep werd er voor deze methode gekozen. De oudste kleuters en het eerste leerjaar zitten namelijk ook in een fase van transitie: de overgang 3de kleuterklas naar het eerste leerjaar. Het is van groot belang om ook deze transitie in acht te nemen. Er verandert namelijk heel wat voor de kinderen die overgaan naar het eerste leerjaar. Zo ook met betrekking tot de organisatie van het middagmaal. In plaats van dat ze begeleid worden door de juf naar de eetzaal, gaan ze vanaf het 1ste leerjaar eerst kort buiten spelen. Nadien volgt een belsignaal dat aangeeft wanneer ze de eetzaal mogen betreden. Dit alles doen ze op zelfstandige basis.

Wat naar voor kwam in het kringgesprek werd genoteerd.

Nadien volgde een tekenactiviteit met als doel de kinderen hun ideale eetplaats te laten verzinnen. Deze groep heeft, omwille van hun leeftijd, een rijke fantasie. Dit leek het ideale startpunt om eens te polsen naar hun ideeën. Belangrijke informatie werd genoteerd op hun tekening. Vervolgens werden hun werkjes verder onder de loep genomen en geanalyseerd.

Methode: Gevoelsmeter voor graadklas 1ste- 2de kleuterklas

De onderzoekmentor, tevens de juf van deze graadklas, voerde dit uit. De kleuters van haar klas waren reeds vertrouwd met de verschillende basisemoties. Daarom tekende ze in tabelvorm de emoties: blij- boos- verdrietig- bang. Na de middagpauze turfde ze in een kort kringgesprek de beleefde emoties. Dit werd uitgevoerd op maandag, dinsdag en donderdag, waarbij zowel maandag als dinsdag 19 kleuters het middagmaal op school nuttigden en donderdag 16 kleuters.

6. Hoe verloopt het eetmoment in Finse scholen?

Methode: Praktijkbezoeken tijdens het eetmoment van kleuterscholen in Helsinki. (Buitenlandse stage)

Eind januari, begin februari vond een korte buitenlandse stage plaats. Gedurende deze 3 weken werden er lessen gevolgd aan de Metropolia UAS te Helsinki en verschillende praktijkbezoeken gingen door. Tijdens deze periode werd het eetmoment in een 5-tal kleuterklassen geobserveerd. Eénmalig kon dit ook in een lagere school. Het viel op dat de organisatie niet verschilt met die van een kleuterschool. Tijdens een laatste bezoek aan een daycare (hier worden kinderen vanaf 9 maanden tot 6 jaar begeleid en onderwezen in leeftijdsgemengde groepen) werd de kans gegeven om een volledige schooldag mee te draaien in één van de klassen. In deze klas zaten 12 kinderen vanaf de leeftijd van 2,5 jaar tot 6 jaar samen in één lokaal. Zowel het lunchmoment om 11u als de snack in de namiddag werden geobserveerd. Hierbij werd vooral gelet op de organisatie van dit eetmoment en op het welbevinden van de kleuters. Ondertussen konden bijkomende vragen gesteld worden aan de kleuterjuf van deze klas.

De contactpersoon van de buitenlandse stage in Helsinki werd gecontacteerd over de invulling van hun curriculum. Dit document is uiteraard internationaal en recent aangepast.

Zoals reeds geweten is er in Finland sprake van een integratie tussen zorg en leren. Het begrip 'Educare' dragen ze daar hoog in het vaandel. Net daarom zijn de praktijkbezoeken in Finland interessant in het kader van eetmoment.

Resultaten en conclusies (fase 1)

1. Hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) tijdens het eetmoment in de refter?

1. Observatie peuters

De peuters arriveerden in de eetzaal om 12u00. Enkele minuten later kwamen de 1ste – 2de en 3de kleuterklas ook de zaal binnen. De soep werd uitgedeeld door de middagtoezichters. In Tabel 1 staat het welbevinden van de peuters beschreven bij afwezigheid van de kinderen van de lagere school.

Tabel 1

Welbevinden van de peuters bij afwezigheid van de lagere school leerlingen

Peuters	Observaties	Score welbevinden
A	- Gesprekje met kleuter aan andere tafel	Niveau 4 De lichaamshouding, mimiek en het gedrag geven aan dat het kind zich goed voelt
B	- Zet een dopje op haar neus en lacht	Niveau 4
C Anderstalige kleuter	- Eet in stilte - Zoekt geen contact met anderen	Niveau 3 Het gedrag van het kind laat een neutrale indruk na
R Warme maaltijd	- Wacht stil - Kijkt rond	Niveau 3
S Warme maaltijd	- Geeft high five aan oudere zus en lacht	Niveau 4
Y Warme maaltijd	- Kijkt wat rond, zwaait naar oudere kleuters - Krijgt knuffel van oudere zus en lacht	Niveau 4
X Warme maaltijd	- Wrijft in de ogen - Kijkt rond - Droomt - Ondersteund hoofd met de handen	Niveau 2 De lichaamshouding, mimiek en het gedrag geven aan dat het kind zich niet goed voelt
Z Warme maaltijd	- Kijkt rond - Houdt handen voor de ogen en geeuwt	Niveau 2

De meeste peuters hadden hun soep opgedronken om 12u05. Dit was net voordat de oudere kleuters binnenkwamen. De warme maaltijd werd uitgedeeld om 12u15. De peuters werden af en toe aangespoord door de middagtoezichters om verder te eten: “Flink eten ze, eet maar flink verder, zo flink, flinke jongen.”

De leerlingen van de lagere school kwamen binnen om 12u30. Tabel 2 geeft het welbevinden van de peuters weer zodra de kinderen van de lagere school aanwezig waren. Het volume ging de hoogte in. Op dit moment waren peuter C en Y klaar met eten. De peuters moesten echter wachten tot de toezichter voor de speelplaats arriveerde vooraleer ze de eetzaal mochten verlaten.

Tabel 2**Welbevinden van de peuters bij aanwezigheid van de lagere school leerlingen**

Peuters	Observaties	Score welbevinden
A	- Praat met B - Lacht	Niveau 4
B	- Praat met A - Lacht	Niveau 4
C	- Zingt, houdt de boekentas vast, kijkt rond en zingt luider. - Zegt: "Hier luid."	Niveau 3
R	- Geeuwt - Kijkt rond - Eet traag	Niveau 2
S	- Eet in stilte verder - Geen interactie met anderen	Niveau 3
Y	- Staat recht, gaat weer zitten, hangt op de stoel - Geeuwt - Kruipt richting gang. Middagtoezichter zegt: "Beetje wachten." - Gaat terug op stoel zitten en kijkt rond - Gaat naar buiten om 12u37	Niveau 3
X	- Droomt - Eet erg traag	Niveau 2
Z	- Kijkt rond met lepel in de mond - Droomt - Eet niet verder - Kijkt opnieuw rond en speelt met de lepel. - Gaat naar buiten om 12u55	Niveau 2

2. Observatie 1ste kleuterklas

Op het moment van deze observatie waren de peuters en een graadklas 1ste-2de kleuterklas reeds aanwezig. Om 12u10 kwamen de eerste kleuterklas en de graadklas 2de- 3de kleuterklas gelijktijdig de zaal binnen. Op deze dag kwamen de leerlingen van de lagere school de eetzaal reeds binnen om 12u20. Op dit moment zaten alle kleuters en peuters nog aan tafel.

Wat eerst opviel, is dat de te observeren kleuters hun weg naar de tafel niet vonden. Hun juf reageerde daarop door de kleuters een plaats aan te wijzen.

- Kleuter C huilt en zegt: "Ik mis omi"
- Kleuter D ziet er ook verdrietig uit: "Wil mama" en begint te huilen.
- Kleuter N ondersteunt met de handen het hoofd en kijkt verveeld.
- Voor kleuter H niet duidelijk dat hij naar buiten mag. "Nee, wachten op de kindjes."

Score welbevinden:

Kleuter C en D scoren niveau 1 want de lichaamshouding, mimiek en het gedrag geven aan dat deze kleuters zich helemaal niet goed voelden.

Kleuter N liet eerder een neutrale indruk na= niveau 3.

Voor kleuter H zijn er te weinig observatiegegevens om een score vast te stellen.

3. Observatie Warme maaltijden oudere kleuters

Om 12u10 kwamen alle kleuters op hetzelfde tijdstip binnen. Tabel 3 geeft het welbevinden weer van de oudere kleuters die een warme maaltijd nuttigen. De soep werd uitgedeeld. Terwijl de kleuters soep dronken werd er meermaals om algemene stilte gevraagd door de toezichters. Dit lukte tot de lagere schoolleerlingen de zaal binnenkwamen om 12u23.

Tabel 3

Welbevinden van de oudere kleuters die een warme maaltijd eten

Kleuter	Observaties	Score welbevinden
F	<ul style="list-style-type: none">- Lacht, speelt en praat met andere kleuter<ul style="list-style-type: none">➤ Wordt afgekeurd door juf: te veel lawaai- Ziet de toezichter buiten, springt recht, haalt al lachend de jas en gaat naar buiten.	Niveau 4
G	<ul style="list-style-type: none">- Focust zich op zijn bord- Eet verder, zonder te praten met andere kleuters- Wanneer bord leeg is, gaat hij rechtstaan en haalt nog eten. Hij zegt niets maar houdt zijn bord omhoog. (toezichters scheppen dit op)	Niveau 3
H	<ul style="list-style-type: none">- Houdt meermaals de handen voor de oren- Eet traag- Kijkt beteuterd en gaat met vork door het eten- Zit tot 13u00 aan tafel	Niveau 2

Conclusie welbevinden:

Om een gemiddelde te berekenen van de geobserveerde peuters en kleuters werden de individuele scores van de peuters en kleuters opgeteld en nadien gedeeld door het aantal kinderen die geobserveerd werden (Van der donk en van Lanen, 2018). Voor de peuters gelden hier enkel de scores nadat de groep lagere schoolleerlingen de eetzaal binnenkwamen (zie tabel 2).

Let wel op de individuele scores van de peuters bij afwezigheid van de lagere school leerlingen in tabel 1. Dit laat zien dat de meeste peuters een score van 3 of 4 hebben voor welbevinden. Twee peuters die moe lijken (vb. wrijven in de ogen), hebben score 2. De scores voor welbevinden dalen zodra de kinderen van de lagere school de eetzaal binnenkomen. Opvallend daar is dat de meeste peuters zich niet goed voelen en anderen een neutrale indruk geven (vb. geeuwen, rondkijken, niet of traag eten). Twee peuters lijken zich goed te voelen (vb. lachen en praten met elkaar).

Er zijn in totaal voor 14 peuters en kleuters een score vastgesteld. De totale score is 37. Dit brengt het gemiddelde op 2,6 voor het welbevinden. We kunnen dus zeggen dat de score voor deze kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) tussen niveau 2 en niveau 3 ligt.

Niveau 2 wil volgens Laevers (2016) zeggen dat de lichaamshouding, mimiek en het gedrag aangeven dat het kind zich niet goed voelt. De signalen zijn minder uitgesproken of van kortere duur dan bij niveau 1. Bij niveau 3 laat het gedrag van het kind een neutrale indruk na:

- Lijkt onverschillig, onbewogen door wat het meemaakt
- Gelaat/ lichaamshouding tonen weinig of geen emoties, evenwel zonder dat er sprake is van zich 'afschermen'.
- Eventuele aanwijzingen voor positieve (plezier, genieten) of negatieve (onbehagen) gevoelens zijn zeer beperkt of wisselen elkaar af.
- Contacten met anderen zijn eerder oppervlakkig.

2. [Staan er gelijkaardige bevindingen over dit welbevinden beschreven in de literatuur?](#)

In de masterproef van Kint (2016) werd het welbevinden van de jongste kleuters tijdens de middagpauze in het kleuteronderwijs toegelicht. Bij het bestuderen van de masterproef kwamen gelijkaardige bevindingen aan het licht als uit de eigen observaties. Kint (2016) beschreef hierbij dat de jongste kleuters het eetmoment op een verschillende manier beleven. Hun welbevinden kon variëren tussen zich goed voelen en ontspannen zijn tot afwezig zijn en zich helemaal niet goed voelen. Dit staat in verband met de voorgaande observatie bij de peuters. Hier kregen peuter A en B een hoge score voor welbevinden, terwijl andere peuters zich duidelijk niet goed voelden tijdens het middagmaal.

In de video-observaties van Peleman, Vandenbroeck en Van Avermaet (2019) merkten ze op dat kinderen vaak hun handen voor de oren hielden met de bedoeling zich af te schermen van het lawaai of zich juist afsloten door in slaap te vallen. Er ontstonden conflictmomenten en andere kinderen begonnen te spelen met elkaar. Tot slot merkten ze op dat sommigen zelf doelloos rondliepen in de eetzaal. Ook dit werd opgemerkt tijdens de observaties van het eetmoment in deze landelijke school. Merk op in dat kleuter F speelde met een andere kleuter, kleuter H zijn handen voor de oren hield en peuter Y begon te kruipen richting de gang.

Verklaringen voor de scores van welbevinden volgens de literatuur

Volgens Kint (2016) kan de indeling en de inrichting van de ruimtes het welbevinden van de jongste kleuters beïnvloeden. Zo zag ze in haar observaties dat de sfeer en het welbevinden van de jongste kleuters bevorderd werd wanneer de kinderen het eetmoment doorbrachten in een ruimte waar ze de mogelijkheid kregen om te kiezen met wie ze dit moment doorbrachten. Zo konden de kleuters bijvoorbeeld vrij plaatsnemen aan een tafel, zodat ze uit eigen keuze gezellig samen met (oudere) vrienden konden eten. Deze eerste vorm van socialisatie (het in contact treden met kinderen van een andere leeftijdscategorie) zou volgens Amerijckx en Humblet (2015) bijdragen tot het algemeen welbevinden van kleuters.

Regels en afspraken bepalen het verloop van de middagpauze en kunnen een invloed hebben op het welbevinden (Kint, 2016). Zo is een vaak voorkomende regel dat kinderen in stilte moeten eten. Ook tijdens voorgaande observaties kwam dit naar voor. De toezichter of juf maande de oudere kleuters vaak aan tot stilte, maar in de drukke refter lukt het niet om deze stilte te handhaven. Kint (2016) haar observaties stelden echter vast dat kinderen met een hoge score voor welbevinden graag babbelen tijdens het eten. Zo niet komt ook hun welbevinden in het gedrang.

Zowel Kint (2016) als Peleman, Vandenbroeck en Van Avermaet (2019) merkten op dat de wachttijd het welbevinden van de kleuters negatief beïnvloedt. Wanneer ze moeten wachten op hun eten en/of wachten tot iedereen klaar is om naar buiten te gaan, hebben ze niet veel te doen en vervelen ze zich. Bij sommige kleuters ging dit soms gepaard met tranen. Peleman, Vandenbroeck en Van Avermaet (2019) stelden vast dat hoe langer kinderen moeten wachten zonder dat ze iets om handen hebben, hoe negatiever hun gedrag naar de andere kinderen rondom hen werd. Ook zien zij het effect van een té drukke refter. Heel veel kinderen kwamen door de drukte vaak niet tot eten. Volgens hun video-observatie keken de kinderen veel rond zich heen en deden erg lang over hun maaltijd.

Wachttijd: wat is dit?

Wat Peleman (Fastenau, 2020) precies bedoelt met wachttijd zijn de momenten waarop een kleuter in stilte niets te doen heeft. Wachttijd start zodra een kind klaar is met een activiteit (hier is dat: gedaan met eten) en stopt zodra er een nieuwe activiteit start (buiten spelen na het middagmaal). Hij stelt dat de vele wachttijd zeker niet de schuld is van kleuterleraren maar eerder een gevolg is van hoe wij in Vlaanderen het kleuteronderwijs organiseren, het reeds bekende 'Split system'. In dit systeem worden de zorgmomenten, zoals de middagpauze immers gezien als 'overgebleven werk' (van Daalen, 2005). Verzorgings- en opvoedingsrelaties veranderen dan van een intieme in een zakelijke verhouding (van huiselijke klas naar grote, koele eetzaal). Iedere vorm van inspectie ontbreekt. De middagtoezichters zijn zelf degenen die routines ontwikkelen, gewoonten vormen en regels uitvinden, zonder dat deze getoetst worden aan door de overheid of door een beroepsgroep gestelde criteria (Van Daalen, 2005).

Peleman (Fastenau, 2020) gelooft ook hard in deze 'Educare', een holistische kijk op onderwijs waarin zorg en leren met elkaar zijn verweven. Hij stelt dus dat zorg en leren geen tegengestelde begrippen zijn. De wachttijden tijdens zorgmomenten kunnen volgens Peleman (Fastenau, 2020) ingevuld worden door leerrijke activiteiten. Dit hoeven echter geen grootse ingrepen zijn, zolang de leerkans maar benut wordt. Hierdoor kan je de wachttijd alvast inkorten.

Hoe kan je de wachttijd inkorten en inzetten als leerkans?

Volgens Peleman (Fastenau, 2020) kan je routines, zoals het eetmoment, benutten als leerkans. Maak daarbij gebruik van de tempoverschillen tussen kinderen: laat kinderen elkaar helpen. Een kind dat bijvoorbeeld klaar is met eten, kan een klasgenoot helpen. Ondertussen ontstaat een gesprekje. Het maakt de kinderen zorgzaam en zelfredzaam. En terwijl ze met elkaar praten, oefenen ze hun taal.

3. Hoe ervaren alle betrokkenen (leerkrachten, middagtoezichters, directie, leerlingen van de lagere school en kleuters) de middagpauze in de eetzaal?
4. Welke verschillen/ gelijkenissen zijn er in ervaring tussen de betrokkenen?
5. Waar zien deze betrokkenen ruimte voor aanpassingen?

1. Leerkrachten, middagtoezichters, directie (Vragenlijst)

Hieronder volgen in tabelvorm de bevindingen van de leerkrachten, middagtoezichters, zorgjuffen en de directie. Verschillende zaken kwamen meermaals terug. Deze worden dan ook in de verschillende tabellen als eerste, puntsgewijs beschreven. Zaken die dus bovenaan in de tabel staan, werden vaker genoemd dan de zaken die onderaan staan.

1.1 Aankondiging van de middagpauze

In eerste instantie werd er gekeken of er een nood was aan verduidelijking van de aankondiging van de middagpauze. Uit de vragenlijst bleek dat er een ruime variëteit is aan de manier van aankondiging, waardoor kinderen weten waar ze aan toe zijn.

Aankondiging van de middagpauze	<ul style="list-style-type: none">- Elkaar goede middag wensen- Kleuters bekijken daglijn + mondeling meedelen- Samen een lied zingen om de middagpauze duidelijk te maken- Kinderen weten wat hen te wachten staat- Boterhamdozen en drinkflessen in de voorziene bak leggen en meenemen naar eetzaal
--	--

1.2 Afsluiten van het eetmoment

Uit deze vraag bleek dat de betrokkenen van het middagtoezicht redelijk wat zaken op zich nemen.

Afsluiten van het eetmoment	<ul style="list-style-type: none">- Boterhamdozen controleren- Kinderen aansporen om te drinken- Persoonlijk meedelen dat ze naar buiten mogen- Helpen met jassen- Tafels afruimen en opkuisen
------------------------------------	--

1.3 Ervaring van de ruimte

Hier werd bekeken of de betrokkenen tevreden zijn met de huidige ruimte. Verschillende betrokkenen antwoordden dat de schikking van de tafels gerust anders kan, waardoor de ruimte gezelliger ervaren kan worden. Anderzijds vinden een klein aantal leerkrachten de refter op zich mooi en ruim.

Ervaring van de ruimte	<ul style="list-style-type: none">- Klassieke indeling- Tafels te schools opgesteld- Kinderen weinig vrijheid om plekje te kiezen.- Te weinig kapstokken voor lager/kleuter samen.- Niet gezellig- Mooie, ruime refter
-------------------------------	---

1.4 Algemene beleving van de middagpauze in de eetzaal

Vervolgens werd er gevraagd naar het vermoeden van de ervaringen van de kleuters en de lagere schoolleerlingen. M.a.w. hoe denken de betrokkenen dat deze kinderen zich voelen in de eetzaal? Hierbij valt op dat er door de bevroagden vooral onaangenaam gescoord wordt. Dit wijten ze aan de drukte en het lawaai in de eetzaal.

Tabel 4 geeft de uitkomsten van de vragenlijst weer. Dit gaat respectievelijk over het vermoeden van ervaring bij kleuters, lagere schoolleerlingen en eigen beleving van de directie, leerkrachten (kleuter en lager) en middagtoezichters. De antwoorden omtrent de belemmerende factoren en bevorderende factoren worden hieraan gekoppeld.

De geturfde ervaringen in de categorie 'heel onaangenaam' en 'een beetje onaangenaam' worden opgeteld en gedeeld door het aantal bevroagden (= 19) om een procentueel cijfer te bekomen (van der Donk en van Laanen, 2018):

- 95 % van de bevroagden vermoeden een onaangename ervaring bij de kleuters.
- 63% van de bevroagden vermoeden een onaangename ervaring bij de lagere schoolleerlingen.

95% van de betrokkenen ervaren hun eigen middagtoezicht ook als onaangenaam. Zij hechten veel waarde aan het positief bevestigen van de helpers (=lagere schoolleerlingen) en merken op dat er minder discussies ontstaan wanneer ze de leerlingen naast hun vrienden laten zitten.

Tabel 4

Algemene beleving van de middagpauze in de eetzaal

	Vermoeden van ervaring bij kleuters	Vermoeden van ervaring bij lln.	Eigen ervaring
Heel onaangenaam	8	4	11
Een beetje onaangenaam	10	8	7
Ik weet het niet		2	
Aangenaam	1	4	1
Heel aangenaam		1	
Belemmerende factoren	<ul style="list-style-type: none"> - Druk - Lawaai - Missen van vertrouwenspersoon en bekende omgeving - Onrust bij peuters - Kleuters die klaar zijn willen naar buiten maar moeten wachten op toezichters 	<ul style="list-style-type: none"> - Druk - Lawaai - Ze mogen niet altijd bij hun vrienden zitten - Niet genoeg plaats - Missen de warmte en gezelligheid die samenhangt met samen eten. - Weinig respect van oudste lln. naar helpers toe. - Té snel eten - Vaak ruzie 	<ul style="list-style-type: none"> - Chaos - Onrust en lawaai - Moeilijk onder controle te houden - Geen overzicht door drukte - Stressvol - Vermoeiend - Weinig persoonlijk, positief contact met de lln. - Weinig respect van lln. naar leerkracht/ toezichter toe.
Bevorderende factoren	<ul style="list-style-type: none"> - Wanneer kleuters nog even apart kunnen eten, zonder lagere schoolleerlingen. 	<ul style="list-style-type: none"> - lln van 6de leerjaar kunnen bij mooi weer buiten eten. - Bij vrienden zitten 	<ul style="list-style-type: none"> - Positief bevestigen van helpers - lln. bij vrienden laten zitten

1.5 Mogelijke oplossingen door de ogen van de betrokkenen

Ten slotte werd er gepolst naar ideeën van de betrokkenen om de middagpauze in de eetzaal anders te gaan inrichten. De mogelijke oplossingen die aangereikt werden door de bevrageden kan geraadpleegd worden in bijlage 4.

Wat opviel is dat de meesten kiezen voor een aparte indeling van kleuters en lagere school leerlingen. Ook vinden de bevrageden dat er meer autonomie aan de kinderen moet gegeven worden. Een anekdote van een leerkracht illustreert dit: *“Ik ben sterke voorstander van zelfstandigheid en geef hen ook veel verantwoordelijkheid in mijn klas. Graag zou ik dit nog meer terug zien komen in de eetzaal: bv. hun eigen PMD opruimen, stoelen netjes zetten, hun soepkom zelf op de kar zetten, ... Zo trekken we de lijn van de klas door naar daar. Het is vreemd dat ze in de eetzaal dan opeens wel gediend mogen worden met alles.”*

2. Leerlingen van de lagere school en oudste kleuters (Klas-overschrijdende activiteit)

Op basis van het kringgesprek volgt hier een opsomming van de belevingen van deze kinderen, dit in de huidige eetzaal:

- Er is veel lawaai (dit vond elk kind)
- We moeten lang blijven zitten (dit werd meermaals aangehaald)
- We kunnen niet naast vrienden zitten
- Ik vind het niet leuk dat ik alles moet opeten
- Ik vind het vervelend
- Vaak is er ruzie aan tafel
- De juffen kunnen niet alles zien als er iets is
- Ik vind het niet leuk dat er te weinig plaats is voor de jassen. Ze liggen dan op de grond.
- De juffen moeten vaak roepen en dat vind ik niet leuk.

Wanneer hen gevraagd werd om een tekening te maken over hoe hun ideale eetzaal er zou moeten uitzien, sprongen volgende zaken in het oog:

Alle kinderen tekenden een beperkt aantal tafels en gaven hierbij aan dat ze samen met vrienden willen eten. Hier werd dus enkel hun eigen klas getekend (bv. tekening 1-2-3). Wanneer er gevraagd werd waar de andere leerlingen dan moesten eten, keken ze verbaasd en antwoordden: "Ergens anders".

Tekening 1

Ook het aankleden van de ruimte, het gezellig maken was een belangrijk element van hun tekening. Zo tekenden 9 kinderen de eetplaats in een huis (bv. tekening 2-3). Dit geeft dan ook duidelijk de huiselijke sfeer weer. Drie leerlingen van het eerste leerjaar tekenden zelfs een kerstboom in het huis (bv. tekening 1 + 3). Dit kan duiden op de voorbije kerstperiode maar het is ook een teken van gezelligheid. Ten slotte kwamen ballonnen en slingers ook naar voor als ideeën voor de aankleding van de ruimte.

Tekening 2

Tekening 3

Vervolgens volgt een opsomming van andere merkbaarheden in de tekeningen van de kinderen (Bijlage 5):

- Twee kinderen gaven aan liever buiten te eten.
- Een kleuter wou graag samen eten met haar vriendin in een tent en tekende voor de peuters twee tafels in de klas.
- Een leerling van het eerste leerjaar tekende kapstokken voor alle jassen.
- Een kind tekende de eetzaal met een wand in het midden. Dit dient volgens hem om de eetzaal te verdelen in grote en kleine tafels. Vermoedelijk dus kleine tafels voor kleuters en grote voor de lagere schoolleerlingen.
- Een originele tekening van een leerling gaf aan dat ze koptelefoons zou uitdelen aan iedereen en een affiche in de eetzaal zou hangen met de boodschap: "Hier is het stil!"

3. Kleuters 1ste-2de kleuterklas (gevoelsmeter)

Hieronder volgt in tabelvorm het aantal geturfde gevoelens van de kleuters 1ste-2de kleuterklas tijdens het middagmaal:

	Maandag	Dinsdag	Donderdag
Blij	6 kleuters	7 kleuters	10 kleuters
Boos	3	7	2
Verdrietig	7	3	3
Bang	3	2	1

Wat opviel is dat de kleuters belang hechtten aan het feit of ze het eten al dan niet lekker vonden. Zo werd er op donderdag frietjes gegeten. Om deze reden gaven 10 kleuters aan dat ze blij waren tijdens het middagmaal. Dit was de hoofdreden waarom kleuters ook op de andere dagen aangaven dat ze blij waren.

Wat naar boven kwam tijdens het kringgesprek over de andere emoties is dat sommige kleuters liever thuis eten, het eten niet lekker was, en dat er veel kinderen in de eetzaal zijn waardoor er ook veel lawaai is. Dit alles maakt de kleuters boos, verdrietig of bang.

6. Hoe verloopt het eetmoment in Finse scholen?

Waar er sprake is van een integratie tussen zorg en leren zoals in Finland, wordt er in de opleiding kleuteronderwijs aandacht geschonken aan gezond eten. Ook hun curriculum vertelt iets over het belang van een positieve ervaring tijdens de eetmomenten: *"De kinderen worden geleerd zelfstandig te eten en zonder druk te kiezen voor diverse en voedzame voedselkeuzes. De dagelijkse maaltijden vinden plaats zonder haast en de kinderen leren over de gewoonte om samen te eten, waardoor een gemeenschapsgevoel ontstaat door een dialoog en goede tafelmanieren."* (Helsinki, 2019)

Het feit dat in Finland sprake is van een integratie tussen zorg en leren kan geïllustreerd worden doordat er dagelijks een nauwe samenwerking is tussen de kleuterleerkracht en de kinderverzorgster. Tijdens de eetmomenten is deze combinatie van zorg en leren ook van toepassing. Wat opmerkelijk was tijdens de praktijkbezoeken is dat de kleuters in kleine groepjes eten, in hun eigen klas. Daarbij scheppen zij zelf hun eten op. Een Finse kleuterleerkracht citeert hierbij: *"De kinderen nemen wat ze zelf kunnen overzien, ze nemen hierbij zeker niet téveel. We sporen hen aan om alles te proeven. Enige begeleiding bij de opstart van dit zelf opscheppen is vereist."*

Hiermee werd er ingezet op de sociale vaardigheden van kleuters. In Helsinki vinden ze namelijk de persoonsgebonden ontwikkeling van een kind enorm belangrijk. Dit uitte zich in de verschillende leeftijdscategorieën aan tafel waardoor de talige interacties bevorderd werden. Bovendien wachtten de kleuters met eten tot iedereen met zijn gevuld bord aan tafel kwam. Om elkaar daarna “kaikki maukkaita” (smakelijk allemaal) te wensen. De begeleiders voegden zich ook bij de klasgroep aan tafel. Ondertussen konden ook zij de talige interactie bevorderen en letten zij op bepaalde elementaire gedragsregels zoals tafelmanieren, etiquette, respect voor elkaar en het eten.

Doordat de eetmomenten ingericht werden zonder enige druk op de kinderen en dit alles in een zeer huiselijke sfeer gebeurde, zorgde dit ervoor dat het welbevinden van de kleuters in deze klas hoog ligt. Tijdens de observaties vertoonden deze kinderen namelijk elk een hoge score op de schaal van Laevers (2016). Dit kan aangetoond worden door de signalen van welbevinden te bespreken. Alle kleuters gaven door hun mimiek aan te genieten van dit moment waarbij ze volop zichzelf konden zijn. Er was ook een bepaalde openheid naar elkaar en de kleuterjuf toe. Er mocht namelijk gepraat worden met elkaar. De kleuters deden dit op een ontspannen manier en toonden hierbij gecontroleerde vitaliteit. Dit betekent dat het gesprek op een rustige, gemoedelijke manier verliep.

Conclusie

Aan welke eisen moet het ontwerp voldoen om tijdens het eetmoment in de middagpauze in te zetten op zorg, leren en welbevinden?

De ontwerpeisen in tabel 5 bevinden zich op twee niveaus. Enerzijds gaan deze over de doelstellingen die willen bereikt worden met het ontwerp, anderzijds over de manieren om deze doelen te bereiken. Dit laatste wordt in de tabel benoemd als middel.

Tabel 5

Ontwerpeisen

Ontwerpeisen	Op basis van volgende data
<p>Doel: Het eetmoment zo inrichten zodat er minder lawaai en drukte heerst.</p>	<p>Literatuurstudie rond welbevinden: Peleman, Vandenbroeck en Van Avermaet (2019) zien in hun video-observaties het effect van een té drukke refter. Heel veel kinderen kwamen door de drukte vaak niet tot eten.</p> <p>Vragenlijst: De betrokkenen ervaren hun middagpauze in de eetzaal als onaangenaam en wijten dit vooral aan de drukte en het lawaai.</p> <p>Klas-overschrijdende activiteit: Zowel de leerlingen van het eerste leerjaar als de oudste kleuters gaven aan dat er veel lawaai is in de refter.</p> <p>Gevoelsmeter (1ste-2de kleuterklas) De meeste kleuters gaven aan zich niet goed te voelen doordat er teveel kinderen samen in de eetzaal zijn en er hierdoor veel lawaai is.</p>
<p>Doel: Het eetmoment aangenaamer maken voor alle betrokkenen.</p>	<p>Vragenlijst: 95 % van de bevroagden vermoeden een onaangename ervaring bij de kleuters. 63% van de bevroagden vermoeden een onaangename ervaring bij de lagere schoolleerlingen. 95% van de betrokkenen ervaren hun eigen middagtoezicht ook als onaangenaam.</p>
<p>Doel: Ervoor zorgen dat het welbevinden van de kleuters stijgt.</p>	<p>Observaties welbevinden peuters/kleuters: Het welbevinden op de Leuvense welbevindenschaal van Laevers (2016) ligt momenteel tussen niveau 2 en 3. Opvallend hierbij is dat de peuters hoger scoren (tussen 3 en 4) bij afwezigheid van de lagere schoolleerlingen.</p> <p>Literatuurstudie rond welbevinden: -Zowel in de masterproef van Kint (2016) als in de video-observaties van Peleman, Vandenbroeck en van Avermaet (2019) kwamen gelijkaardige bevindingen aan het licht. -Regels en afspraken kunnen ook een invloed hebben op het welbevinden. Volgens Kint (2016) is een vaak voorkomende regel dat kinderen in stilte moeten eten. Haar observaties stelden echter vast dat kinderen met een hoge score voor welbevinden graag babbelen tijdens het eten. Zo niet komt ook hun welbevinden in het gedrang. ➤ Dit komt ook naar voor in de Vragenlijst. Daar is de opmerking van een leerkracht nl. “stilte in vraag stellen.” -Zowel Kint (2016) als Peleman, Vandenbroeck en Van Avermaet (2019) merkten op dat de wachttijd het welbevinden van de kleuters negatief beïnvloedt.</p>

<p>Middel: Zorgen voor meer talige interacties.</p>	<p>Literatuurstudie rond welbevinden: -Het Finse curriculum schenkt aandacht aan een gemeenschapsgevoel door een dialoog aan tafel (Helsinki, 2019). -Wanneer kinderen elkaar helpen, praten ze met elkaar en oefenen ze hun taal. (Fastenau, 2020) Eetmoment in Finse scholen: De talige interactie werd bevorderd doordat verschillende leeftijdscategorieën samen aan 1 tafel zitten en begeleiders samen met de kinderen eten.</p>
<p>Middel: De wachttijden inkorten of zelfs volledig kwijtschelden.</p>	<p>Literatuurstudie rond welbevinden: Zowel Kint (2016) als Peleman, Vandenbroeck en Van Avermaet (2019) merkten op dat de wachttijd het welbevinden van de kleuters negatief beïnvloedt. Zij stelden vast dat hoe langer kinderen moeten wachten zonder dat ze iets om handen hebben, hoe negatiever hun gedrag naar de andere kinderen rondom hen werd. Vragenlijst: De bevroegden vermoeden een onaangename ervaring bij de kleuters o.a. doordat kleuters die klaar zijn met eten buiten willen spelen, maar moeten wachten op toezichters. Klas-overschrijdende activiteit: In het kringgesprek gaven de leerlingen van het 1ste leerjaar en de oudste kleuters aan dat ze lang moeten blijven zitten aan tafel.</p>
<p>Middel: Meer autonomie geven aan de kinderen waarbij er ingezet wordt op sociale vaardigheden.</p>	<p>Literatuurstudie rond welbevinden: -Het Finse curriculum (Helsinki, 2019) vertelt iets over het belang van sociale vaardigheden tijdens de eetmomenten: “De kinderen leren over de gewoonte om samen te eten, waardoor een gemeenschapsgevoel ontstaat door een dialoog en goede tafelmanieren.” -Volgens de bron van Fastenau (2020) zegt Peleman: “Laat kinderen elkaar helpen. Een kind dat bijvoorbeeld klaar is met eten, kan een klasgenoot helpen. Ondertussen ontstaat een gesprekje. Het maakt de kinderen zorgzaam en zelfredzaam. Vragenlijst: -Hieruit blijkt dat de betrokkenen heel wat taken op zich nemen: ze sporen kinderen aan om een beker water te halen, ze helpen om de jassen aan te doen en ze ruimen de tafels af. Deze taken kunnen gerust meer aan de kinderen zelf overgelaten worden. Op deze manier geef je ze ook meer autonomie. -Bij de mogelijke oplossingen die aangereikt werden door de leerkrachten kwam naar voor dat zij graag meer autonomie willen geven aan de kinderen in de eetzaal. Dit om de zelfstandigheid van in de klas door te trekken naar de eetzaal. Eetmoment in Finse scholen: In Helsinki wordt er ingezet op de sociale vaardigheden van kinderen doordat zij zelf hun eten mogen opscheppen en er gelet wordt op</p>

	elementaire gedragsregels zoals tafelmanieren, etiquette, respect voor elkaar en voor het eten.
Middel: Huiselijker en gezelliger maken van de eetzaal.	Literatuurstudie rond welbevinden: Volgens Kint (2016) kan de indeling en inrichting van de ruimtes de sfeer en het welbevinden van de kinderen bevorderen. Vragenlijst: -Leerkrachten en toezichters vinden de tafelschikking klassiek en schools ingericht. Ook wijzen ze op het feit dat kinderen weinig vrijheid krijgen om een plekje te kiezen. Dit laatste kan ook afbreuk doen aan de gezelligheid. -De bevroagden vermoeden een onaangename ervaring bij de lagere schoolleerlingen doordat ze de warmte en gezelligheid missen die hoort bij samen eten. Klas-overschrijdende activiteit: Een belangrijk element in de tekeningen van het 1 ^{ste} leerjaar en de oudste kleuters was de huiselijke sfeer. Zo tekenden verschillende kinderen de eetzaal in een huis.

Onderzoeksfase 2

Ontwerp (fase 2)

1. Hoe kan het ontwerp afgestemd worden op de ontwerpeisen?

- ✓ Ontwerpeis: Het eetmoment zo inrichten zodat er **minder lawaai en drukte** heerst.

Om dit te bereiken werd er gezocht naar een mogelijkheid om kleuters en lagere schoolleerlingen apart te laten eten. Verschillende pistes werden samen met de onderzoekmentor bekeken. Zo was er de denkpiste om de lokalen van de buitenschoolse kinderopvang te gebruiken, eten in een ander lokaal, eten in eigen klas of om de middagpauze van de kleuters vroeger te laten starten. De eerste drie opties zijn echter niet mogelijk. De buitenschoolse kinderopvang is moeilijk bespreekbaar, omdat dit over een gemeentelijke beslissing gaat. Het eten in een ander lokaal ook niet, aangezien deze landelijke school niet over een tweede groot lokaal beschikt. Ook werd er aandacht geschonken aan het aantal toezichtbeurten van leerkrachten, met de bedoeling deze niet onnodig op te drijven. Dat betekent dat het eten in eigen klas veel meer leerkrachten zou belasten met extra toezichtbeurten.

Er kan wel gekozen worden om het eetmoment van de kleuters vroeger te laten starten. Zo zou het eetmoment voor hen kunnen doorgaan vanaf 11u50 t.e.m. 12u15. Op deze manier kunnen de kleuterjuffen nog steeds aanwezig zijn bij hun eigen klas en zorgen voor een warme, individuele aanpak.

Hierbij moet er ook aandacht geschonken worden aan de organisatie van de kleuters die naar huis gaan. Hun ouders kunnen immers pas de school betreden om 12u10, terwijl de middageters reeds naar de refter gaan om 11u50. Voor deze kleuters kan er ook ingezet worden op leren en wachttijd door hen in de eetzaal boeken aan te bieden of wachtdoosjes (=klein spelmateriaal).

Om de directie te motiveren om voor deze aanpak te kiezen, volgt in tabel 6 een opsomming van bijhorende leerplandoelen uit het Katholiek Onderwijs:

Tabel 6

Leerplandoelen die horen bij een aangename ervaring tijdens het eetmoment

ZILL doel	Concretisering
SErv1 Zich engageren in relaties, daar deugd aan beleven en zich daarover uitdrukken	De kleuters ervaren in de eetzaal een warme relatie met de verschillende kleuterjuffen en leeftijdsgenoten aan tafel.
SErv2 De verscheidenheid van mensen als een rijkdom ervaren en deze benutten	Ook ervaren ze dat er ook anderen aanwezig zijn in de eetzaal (de middagtoezichters) en tonen hierin interesse.
SErv4 Bewust sociale rollen opnemen die zowel het individueel als het groepsbelang ten goede komen in diverse situaties en contexten	De aanwezigheid van de kleuterjuffen helpen de kleuters om te gaan met anderen op een positieve manier.
SEgb2 Bewust omgaan met gevoelens en behoeften en deze binnen aanvaardbare grenzen uiten. Zelfbeheersing ontwikkelen.	De kleinere groep helpt kleuters beter om te gaan met hun emoties. Hierdoor kunnen ze groeien in de gepaste regulatie van gevoelens. Door de grotere betrokkenheid van middagtoezichters en kleuterjuffen krijgen de kleuters de kans hun behoeften uit te drukken naar hen toe.
IKid1 Basisvertrouwen ontwikkelen	Kleuters zullen door de afgenomen drukte meer zichzelf durven zijn. Ze kunnen zich geborgen voelen bij de juffen en middagtoezichters waardoor ze een vertrouwensrelatie zullen opbouwen met hen. Ze ervaren een samenhang met de andere kleuters.
IKvk3 Flexibel omgaan met veranderende omstandigheden	Wanneer de kleuters in een minder drukke refter hun middagmaal kunnen nuttigen tonen ze een grotere flexibiliteit tijdens de overgang van klas naar eetzaal.
IKvk4 Situaties die als moeilijk ervaren worden en frustraties ombuigen door te zoeken naar mogelijkheden om er bevrijdend mee om te gaan	Wanneer zich lastige en moeilijke situaties voordoen aan tafel zijn de kleuters sneller geneigd om de hulp in te roepen van anderen om het probleem aan te pakken. Hierbij aanvaarden ze steun van de ander.
IVzv3 Doelgericht en efficiënt handelen door taken te plannen, uit te voeren, erop te reflecteren en waar nodig bij te sturen in functie van zelfredzaam en zelfstandig functioneren	De kleuters kunnen sneller tot eten komen door een afname van lawaai. Hierbij kunnen ze zich gestimuleerd voelen om zelf dingen te doen: vork en mes hanteren, drinkflesje opendoen, ... Wanneer de kleuterjuffen samen eten met hun klasgroep, kunnen de kleuters via modeling dit gedrag imiteren en het zich eigen maken.
TOmn3 Actief deelnemen aan een gesprek	De kleuters kunnen zich meer gemotiveerd voelen om een gesprek aan te knopen met hun tafelgenoten, kleuterjuf en/of middagtoezichters.

- ✓ Ontwerpeis: Zorgen voor meer **talige interacties**.

Om de taalontwikkeling te bevorderen kunnen zowel de oudere kleuters als de kleuterjuffen een rol spelen. Wanneer enkele oudere kleuters plaatsnemen aan een tafel van jongere kinderen kan hier een ander gesprek op gang komen dan wanneer jonge kleuters enkel met leeftijdsgenoten aan tafel zitten. Dit valt te paren met het verschil in ontwikkeling.

Wanneer de kleuterjuffen samen eten met de kleuters kan over eten gepraat worden. Zij kunnen de kleuters aanzetten hun verschillende zintuigen te gebruiken. Terwijl ze dit doen leren ze de kinderen over voedsel en hun oorsprong, uiterlijk, ingrediënten en smaken. Praten over eten en voedsel-gerelateerde ervaringen, verhalen, liedjes en grappen bevorderen de vorming van een positieve ervaring tijdens het eetmoment (Helsinki, 2019).

- ✓ Ontwerpeis: De **wachttijden** inkorten of zelfs volledig kwijtschelden.

Gezien het eetmoment van de kleuters vroeger zou kunnen doorgaan, zijn er ook meer toezichters (=kleuterjuffen) aanwezig. Dit maakt het mogelijk om een middagtoezichter in te zetten op de speelplaats, wanneer dit nodig zou blijken. Dit zou nuttig kunnen zijn wanneer enkele kleuters reeds hun middagmaal genuttigd hebben. Hierdoor worden de wachttijden kwijtgescholden en kunnen de kleuters naar hartenlust spelen op de speelplaats.

- ✓ Ontwerpeis: Meer **autonomie** geven aan de kinderen waarbij er ingezet wordt op **sociale vaardigheden**.

Wat opvallend is tijdens de huidige organisatie van het middagmaal is dat er aan de kinderen weinig zelfstandigheid gegeven wordt. Een voorbeeld is dat zowel kleuters als lagere schoolleerlingen hun eigen brikjes niet in de PMD gooien en hun eigen bord niet hoeven af te ruimen. Dit zijn allemaal taken die de middagtoezichters en de helpers van 4de-5de- en 6de leerjaar op zich nemen. Om deze laatste te ontlasten én om kinderen meer autonomie te geven zou het goed zijn om het ontwerp hieraan aan te passen.

Om de sociale vaardigheden te integreren, kunnen de oudste kleuters ingeschakeld worden als 'tafelkapitein' (grotendeels gebaseerd op een idee gevonden op de website klascentrum van De Brandt, 2019). Per tafel krijgt één kind deze rol toebedeeld. Hieronder staat wat van de tafelkapitein verwacht wordt. De bijhorende fiche in bijlage 6 kan gebruikt worden als placemat, ter herinnering van hun taken. Op deze manier krijgen de begeleiders van het middageten een coachende rol en reageren ze vraag gestuurd wanneer de tafelkapitein hulp nodig heeft.

De verschillende taken van de tafelkapitein geven alle kleuters kansen om te werken aan hun autonomie. Zo is één van deze taken het stimuleren van de eigen brikjes, borden en soepkommen af te ruimen. Ook de taalontwikkeling wordt bevorderd door de talige interactie aan tafel. Dit duidt op het gesprekje dat op gang komt wanneer de tafelkapitein vraagt naar het al dan niet lekker vinden van het eten.

Om de taken weer te geven werd er gebruik gemaakt van de pictogrammen van Sclera. Dit stelt de oudste kleuters in staat deze te 'lezen'. Zo leren ze, net zoals in de klas, dat bepaalde symbolen een boodschap overdragen. Hieronder volgt een beschrijving van de verschillende aandachtspunten voor de tafelkapitein.

Behandel alle kinderen gelijkwaardig. De rol van tafelpapitein betekent niet dat je de baas bent, maar dat je ervoor zorgt dat iedereen zich goed voelt aan tafel.

Verdeel water onder de kinderen. Vraag extra water als dat nodig is.

Vraag aan de kinderen of ze het eten lekker vinden. Met deze taak komt er gegarandeerd een gesprekje tot stand.

Stimuleer iedereen om te proeven.

Let erop dat iedereen afruimt. De tafelpapitein neemt dit niet over, maar kan een begeleidende rol opnemen. Bv. tonen aan de jongste kleuters waar ze alles deponeren.

Vraag hulp wanneer dat nodig is. Bv. wanneer er gemorst wordt, vraag naar een vaatdoek.

De rol van tafelpapitein kan gradueel opgebouwd worden. Hierbij kan er gekozen worden om in de eerste fase slechts 1 tafel te voorzien van een tafelpapitein. Op deze manier kunnen de oudste kleuters kennis maken met hun taken en zien leerkrachten waar er nog bijgestuurd moet worden. Uiteraard zal er in de klas aandacht moeten besteed worden aan het vertalen van de verschillende pictogrammen op de takenfiche. Om dit aan te pakken kennen kleuterjuffen allerlei speelse manieren.

Ten slotte kan er voor elke tafel een tafelpapitein ingezet worden.

- ✓ Ontwerpeis: Het eetmoment **aangener** maken voor alle betrokkenen.
- ✓ Ontwerpeis: Ervoor zorgen dat het **welbevinden** van de kleuters stijgt.

Dit is pas na te gaan wanneer het ontwerp voldoende getest is.

- ✓ Ontwerpeis: **Huiselijker en gezelliger** maken van de eetzaal

Alles in acht genomen zou de kleinere groep er reeds voor zorgen dat er een meer huiselijke sfeer heerst in de eetzaal. Uiteraard kan er nog nagedacht worden over een nieuwe tafelschikking en aankleding van de ruimte. Volgens Leemans (2017) kan er naast lage tafels ook gewerkt worden met statafels en krukken, om een gezellige toeg te creëren. Bloempotjes op de tafels, groenteknuffels aan het plafond, aantrekkelijke gordijnen en kunstwerken van de kinderen aan de muur kunnen er nog meer een gezellige plek van maken.

Mogelijke methode om uit te testen (fase 2)

2. Hoe scoren de kleuters op de Leuvense welbevindenschaal (Laevers, 2016) na invoeren van de nieuwe organisatie van het middagmaal?

Het ontwerp kan in verschillende fases getest worden. Eerst en vooral kan er nagegaan worden hoe het apart eten verloopt. In de tweede fase wordt de rol van tafelkapitein ingevoerd aan één tafel. Ten slotte krijgt iedere tafel zijn eigen tafelkapitein.

Wanneer elke fase minstens één week is uitgetest, kunnen er in de loop van de tweede week observaties uitgevoerd worden. Dit kan op dezelfde manier gebeuren zoals in onderzoeksfase 1, namelijk per dag een tafel uitkiezen om de gedragingen van deze kinderen vast te leggen. Deze observaties lopen over een termijn van drie dagen. Vervolgens worden deze bevindingen in kaart gebracht en geturfd op de Leuvense welbevindenschaal van Laevers (2016), m.b.v. de kijkwijzer in bijlage 1.

3. Hoe worden de ervaringen van de oudste kleuters en de leerlingen van het eerste leerjaar opnieuw in kaart gebracht?

Om na te gaan wat de ervaringen van de kinderen zijn bij de nieuwe organisatie van het middagmaal, kan er opnieuw gekozen worden voor een klas-overschrijdende activiteit met de oudste kleuters en de leerlingen van het eerste leerjaar. De kleuters en de lagere schoolleerlingen eten voortaan apart dus zullen zij vermoedelijk een andere beleving ervaren. Ook de rol van tafelkapitein maakt hierin een verschil.

Rekening houdend met de 5x W+ H- methode¹ (Van der donk en Van Lanen, 2018) kunnen er in een kringgesprek volgende vragen aan bod komen:

- Wie vindt het leuk/ niet leuk om apart te eten? (Dit gaat over de verdeling kleuters/ lagere schoolleerlingen)
- Waarom vind je dit leuk/ niet leuk?
- Wie is graag tafelkapitein?
- Wanneer vind je het leuk/ niet leuk om tafelkapitein te zijn?
- Wat vind je van de taken van de tafelkapitein?

¹ De vragen van de 5x W+ H-methode starten met: wat, wie, wanneer, waarom, waar en hoe.

- Wat zou je nog willen veranderen tijdens het middagmaal?
- Wat zou je nog willen veranderen aan de taken van de tafelpapitein?
- Wat zou je helemaal niet meer veranderen tijdens het middagmaal?
- Wanneer vind je het aangenaam om in te eetzaal te eten?
- Hoe komt het dat je het eetmoment aangenaam of niet aangenaam vindt?
- Waar kunnen we nog samen aan werken om het eetmoment en de taken van de tafelpapitein leuk te maken?

4. Hoe worden de ervaringen van de betrokkenen (= Directie, leerkrachten en toezichters) opnieuw in kaart gebracht?

Volgens Van Der Donk en Van Lanen (2018) kan er gewerkt worden met een focusgroep. Deze strategie gaat aan de hand van stellingen of vragen met de betrokkenen in gesprek over het al dan niet aangenamer zijn van de middagpauze, het verloop van het apart eten en het inschakelen van de tafelpapitein.

Tijdens het gesprek gaat er vooral een interesse uit naar het blootleggen van tekortkomingen in het ontwerp. Het is daarom belangrijk de betrokkenen te vragen naar hun ervaringen, namelijk hun algemene beleving tijdens hun middagtoezicht, de problemen die ze ondervinden, suggesties voor bijstellingen en andere op- en aanmerkingen.

Vervolgens wordt er opnieuw geëvalueerd met als doel het ontwerp op basis van de resultaten van de focusgroep te verbeteren.

5. In welke mate wordt er voor de kleuters voldoende ingezet op zorg én leren?

Ook op deze deelvraag kan ingegaan worden tijdens de focusgroep. De betrokkenen kunnen bevestigd worden hoe ze zelf de kansen ervaren om met dit ontwerp in te zetten op leren. Met het huidige ontwerp is het namelijk de bedoeling tijdens dit zorgmoment drie leergebieden te bevorderen: autonomie, sociale vaardigheden en talige interactie (=taalontwikkeling). Ervaart de focusgroep vorderingen bij de kleuters op basis van deze drie leergebieden, na het testen van het ontwerp? Hierover kan in gesprek gegaan worden.

Ten slotte moet er ook nagegaan worden waar de betrokkenen gemiste kansen zien om tijdens dit zorgmoment in te zetten op leren.

6. Op welke manier kan er ook ingezet worden op zorg, leren en welbevinden bij de lagere schoolleerlingen?

Zoals bleek uit de vragenlijst kan er voor hen gewerkt worden met een restaurantsysteem. De leerlingen kunnen dan op een tijdstip naar keuze komen eten. Volgens Leemans (2017) kan een restaurantpas helpen om enige controle uit te voeren. De pas kan uitgedeeld worden in de klas en rond de hals van de leerling hangen. Wanneer ze gaan eten leggen ze hun pas in een doos of laten ze dit aftekenen. Bij deze methode moet een praktische bekommernis in acht genomen worden, namelijk het warm houden van de maaltijden.

De rol van tafelpapitein kan ook voor hen doorgetrokken worden. Verder onderzoek voor dit ontwerp is vereist.

Reflectie

In het begin van de onderzoekscyclus was het niet helemaal duidelijk welke richting het onderzoek ging uitgaan. Dit begon vorm te krijgen wanneer er deelgenomen werd aan het lerend netwerk 'Kleine kinderen, grote kansen'. De ontmoeting met Brecht Peleman was van groot belang. Hij werd dan ook een spilfiguur doorheen deze bachelorproef. Op basis van zijn visie werd het al gauw duidelijk dat er moest ingegrepen worden op vlak van wachttijden en deze omzetten naar leerrijke onderwijstijd. Dit is niet alleen in deze praktijksetting relevant, maar ook in het bredere onderwijsveld. Hou maar eens bij hoeveel jonge kinderen moeten wachten tijdens het plasmoment, de jas aandoen en de verschillende eetmomenten. Wordt er tijdens deze zorgmomenten ingezet op leren binnen uw praktijksetting? Hier kan mits kleine ingrepen aan gewerkt worden. Laat deze bachelorproef een inspiratie zijn.

Het team van deze basisschool stond van in het begin open voor een innovatie van het eetmoment in de refter. Dit bleek uit de brede communicatie omtrent het onderwerp van deze bachelorproef, maar ook uit de warme reacties van de vragenlijsten.

Wanneer er bij aanvang gezocht werd naar bronnen, werd het duidelijk dat er vooral aandacht is naar de warme transitie van de 3de kleuterklas naar het 1ste leerjaar. In het begin van dit onderzoeksproces was het dus niet evident literatuur te vinden over de overgang van klas naar middagpauze. Naarmate het jaar vorderde werd hier in onderzoeken en literatuur meer en meer aandacht aan besteed. Denk maar aan de artikels in Klasse die in het voorjaar gepubliceerd werden. Bij verdieping werd het steeds duidelijker welke trefwoorden ingegeven moesten worden.

De buitenlandse stage in Helsinki zorgde ook voor nieuwe inzichten. Met veel nieuwsgierigheid en enthousiasme werd er gekeken naar hun werkwijze. Inzetten op sociale vaardigheden is hier van groot belang en maakte opnieuw iets los om op verder te werken. Vanuit deze bevindingen werd in de ontwerpcyclus aandacht besteed aan zelfsturing en autonomie bij kinderen.

Enkele suggesties voor vervolgonderzoek kunnen bijvoorbeeld zijn, het ontwerp uit te breiden zodat de lagere schoolleerlingen er ook baat bij hebben. Zij vormen nu immers nog een grote groep, wat op hun beurt nog steeds voor lawaai en drukte zal zorgen in de eetzaal. Verder kan er ook een onderzoek volgen naar de verschillende wachttijden tijdens het klasgebeuren.

De bevorderende factor tijdens dit onderzoek was de steun van de onderzoekmentor. Naast haar werk als kleuterjuf was zij erg gemotiveerd en geïnteresseerd in het verloop van de bachelorproef. Zij had een open houding en was steeds bereid om mee te werken. Dit gaf de ruimte om veel vragen te stellen en echt te onderzoeken wat er nodig was in het belang van een warme micro- transitie voor de kleuters. Het was een heel fijne samenwerking en dat was voor mijn onderzoek echt een pluspunt.

Een belemmerende factor was uiteraard de coronacrisis. Hierdoor kon het ontwerp niet getest en geëvalueerd worden. Er was een afspraak gepland met de pedagogische begeleider. Dit om hem ook mee te krijgen in de onderzoeks- en ontwerpcyclus en een groter draagvlak te creëren. Helaas werd dit door de omstandigheden afgelast. Gezien hij in zijn mails interesse uitte zal er nog gekozen worden om op een laagdrempelige manier met hem hierover te communiceren.

Ten slotte uit ik nog mijn dank naar de directie en het voltallige team van vrije basisschool de Hei(r)akker en wordt hen veel succes toegewenst bij het toepassen van dit ontwerp.

Bronnenlijst

Amerijckx, G., & Humblet, P. (2015). The transition to preschool: a problem or an opportunity for children? A sociological perspective in the context of a 'split system'. *European Childhood Education Research Journal*, 23(1), 99-111.

De Brandt, V. (2019). Taken van de *tafelkapitein in de refter*. Geraadpleegd op 15 mei 2020 via www.klascement.net

Educatieve bacheloropleiding voor kleuteronderwijs. (2017). *EGO: Kijkwijzer Welbevinden*. (Onuitgegeven intern document). Gent: Arteveldehogeschool.

Fastenau, K. (2020). *Wachten in de kleuterklas: maak van routines leerkansen*. Geraadpleegd op 30 april 2020 via www.klasse.be

Finse studenten. (2019, 6 november). *ECEC*. Mondelinge presentatie op International Days, Arteveldehogeschool Gent.

Helsinki. (2019). *Helsinki's curriculum for early childhood education and care*. City of Helsinki, Education Division.

Jacobs, K., & De Meerleer, S. (2019, 3 mei). *Kleuterparticipatie*. Geraadpleegd op 9 november 2019 via www.onderwijs.vlaanderen.be/kleuterparticipatie

Katholiek Onderwijs Vlaanderen (2018). *Zin in leren! Zin in leven!*. (leerplan) Geraadpleegd op 5 mei 2020 via <https://zill-selector.katholiekonderwijs.vlaanderen/#/>

Kint, I. (2016). *Het welbevinden van de jongste kleuters tijdens de middagpauze in het kleuteronderwijs* (Masterproef). Universiteit Gent Psychologie en pedagogische wetenschappen: vakgroep Sociaal werk en sociale pedagogiek.

Laevers, F., Buyse, E., Daems, M., & Declercq, B. (2016). *Welbevinden en betrokkenheid als toetsstenen voor de kwaliteit in de kinderopvang*. Bureau kwaliteit kinderopvang.

Leemens, L. (2017, 3 oktober). *Geen stress meer in de refter*. geraadpleegd op 25 mei 2020 via www.klasse.be

Peleman, B., Van Avermaet, P. & Vandenbroeck, M. (2019). *De overgang naar de kleuterschool voor kinderen uit gezinnen in armoede*. Gent: Vakgroep Sociaal Werk en Sociale Pedagogiek – Steunpunt Diversiteit en leren, UGent.

Rooken, M., & Kruiter, J., & Jepma IJ. (2019, 21 december). *Dag kinderdagverblijf, hallo school!*. Geraadpleegd op 30 oktober 2019, via www.sardes.nl

Sclera vzw (z.j.). *Pictogrammen, visualisaties & vorming*. Geraadpleegd op 18 mei 2020 via www.sclera.be

Smit, M., & Verdonshot, S. (2010). *Praktijkonderzoek. Motor voor verandering in organisaties*. Houten: Uitgeverij Springer.

Van Daalen, R. (Red.). (2005). *Overgebleven werk. Kinderen tussen de middag op school*. Amsterdam: Uitgeverij Het Spinhuis.

Van der donk, C. & Van Lanen, B. (2018). *Praktijkonderzoek in de school*. Bussum: Uitgeverij Coutinho.

Van Laere, K., Boudry, C., Balduzzi, L., Lazzari, A., S., Prodger, A., Welsh, C. Geraghty, S., Režek, M., & Mlinar, M., (2019). *Sustaining Warm and Inclusive Transitions across the Early Years. Final report with implications for policies and practices*. Ljubljana: ERI.

VGC. (z.j.). *Visienota Educare/ transitie 0-6 jaar*. Onderwijscentrum Brussel entiteit Gezin.

Aan te beleven literatuur

Bamps, R., Loman, J. & Versteden, P. (2010). *Werkvormen voor een interactieve klaspraktijk in de basisschool*. Centrum voor Taal en Onderwijs.

Bruneel, G. & Fret, S. (z.j.). Met veel zin in leren en leven naar de kleuterschool. Een praktijkverhaal. *In Dialoog*, 38- 43.

Laevers, F. (2014, 24 maart). *Ferre Laevers over welbevinden en betrokkenheid*. (Online video). Geraadpleegd op 9 november 2019 via www.youtube.com

Laevers, F., Depondt, L., & Deyaert, R. (2004). *Ervaringsgericht werken met kleuters in het basisonderwijs*. Leuven: Centrum voor ervaringsgericht onderwijs.

Litaire, M. (2008). *Juf, Mag ik overvaren: schoolrijpheid. Als het kleuteren voorbij is*. Tielt: Uitgeverij Lannoo.

Peleman, B., Pulinx, R. & Van Laere, K. (2015). De Instap: een warme opstap? Onderzoek naar de transitie naar het kleuteronderwijs. *Kleuters & Ik*, 31(4), 3-7.

Peleman, B. & Van Laere, K. (2017). Schoolrijpe kinderen of kindrijpe scholen? Educare voorbij de opsplitsing tussen leren en zorg. *Kiddo*, 5, 20-22.

Van Keulen, H., Goe, S.L., van Tuijl, C., & Oenema, I. (2017). Bruggen bouwen in school en kinderopvang. (Blogbericht). Geraadpleegd op 1 augustus 2019 via <http://mediatheekpuntbps.weebly.com/blog/category/aansluiting-kinderopvangkleuteronderwijs>

Bijlagen

Bijlage 1

Kijkwijzer Welbevinden

EGO: KIJKWIJZER WELBEVINDEN	
Signalen welbevinden	De Leuvense welbevindenschaal [LWS]
1. Genieten	Niveau 1 Zeer laag De lichaamshouding, mimiek en het gedrag geven aan dat het kind zich helemaal niet goed voelt: - bedrukt of verdrietig kijken, jammeren, snikken, roepen, gillen... - niet reageren op omgeving, contact vermijden, wegstaren, zich terugtrekken... - gespannen, onrustig, gejaagde indruk - onzekerheid tonen, angstig reageren, in paniek zijn, zich aanklampen - boos zijn, woede-bui, dingen stuk maken, anderen uitdagen, pijn doen...
2. Spontaneïteit en zichzelf kunnen zijn	Niveau 2 Laag De lichaamshouding, mimiek en het gedrag geven aan dat het kind zich niet goed voelt. De signalen zijn minder uitgesproken of van kortere duur dan bij niveau 1.
3. Openheid	Niveau 3 Matig Het gedrag van het kind laat een neutrale indruk na: - lijkt onverschillig, onbewogen door wat het meemaakt - gelaat/lichaamshouding tonen weinig of geen emoties, evenwel zonder dat er sprake is van zich 'afschermen' - eventuele aanwijzingen voor positieve (plezier, genieten) of negatieve (onbehagen) gevoelens zijn zeer beperkt of wisselen elkaar af - contacten met anderen zijn eerder oppervlakkig
4. Ontspanning en innerlijke rust	Niveau 4 Hoog De lichaamshouding, mimiek en het gedrag geven aan dat het kind zich goed voelt. Deze signalen zijn minder uitgesproken of van kortere duur dan bij niveau 5.
5. Vitaliteit	Niveau 5 Zeer hoog Het kind voelt zich duidelijk op en top, geniet met volle teugen: - is blij en opgewekt (glim)lachen, glunderen, kraaien van plezier - is spontaan, kan zichzelf zijn, toont zelfvertrouwen - is ontspannen en vertoont geen signalen van stress - heeft stralende blik, toont levenslust, reageert energiek - stelt zich open voor de omgeving en het contact met andere kinderen en volwassenen en geniet van wat de situatie biedt.
Zie boek p. 20	Zie boek p. 22

Bijlage 2

Vragenlijst voor alle betrokkenen van het middagtoezicht

Beste

In functie van mijn Bachelorproef binnen het thema 'Transities' besloot ik na overleg met het kleuterteam, te werken rond de overgang van klas naar middagmaal op jullie school. Tevens ook mijn stageschool.

Om een ruimer beeld te krijgen hoe jullie het eetmoment nu ervaren zou ik jullie willen vragen onderstaande vragenlijst in te vullen. De vragenlijst is bedoeld om ingevuld te worden door de directeur, juffen zorg, leerkrachten lager onderwijs, leerkrachten kleuteronderwijs en toezichters. Het invullen van de vragenlijst duurt maximaal 10 minuten.

*De ingevulde vragenlijst mogen jullie dan ook ten laatste op **20 januari** mailen naar: ... (e-mailadres), of afgeven in een gesloten envelop aan juf ... (naam). Juf ... (naam) werkt samen met mij aan de BAP, dit als onderzoekmentor.*

De gegevens worden anoniem verwerkt. Dat betekent dat je nergens je naam moet invullen en dat ik ook alles wat je invult anoniem zal maken. Niemand van het team zal dus weten wat je precies hebt ingevuld. Op deze manier kan je de vragenlijst zo eerlijk mogelijk invullen.

Indien u opmerkingen of vragen heeft, aarzel niet om me te contacteren.

Mijn functie: (Duid aan wat van toepassing is)

Directie

Zorg

Leerkracht lager onderwijs

Leerkracht kleuteronderwijs

Toezichter

1. Voor leerkrachten: Hoe verloopt de aankondiging van de middag in je klas, naar de leerlingen toe?

2. Wat doet u op het einde van het eetmoment in de eetzaal? Vb. Boterhamdozen controleren, persoonlijk meedelen aan kinderen dat ze de zaal mogen verlaten, signaal geven om te gaan spelen, tafels opruimen, helpen met de jassen, ...

3. Hoe denkt u dat de kleuters het moment in de eetzaal ervaren? Kan u dit toelichten met een voorbeeld?

0 heel onaangenaam

0 een beetje onaangenaam

0 ik weet het niet

0 aangenaam

0 heel aangenaam

4. Hoe denkt u dat de leerlingen van het lager het moment in de eetzaal ervaren? Kan u dit toelichten met een voorbeeld?

0 heel onaangenaam

0 een beetje onaangenaam

0 ik weet het niet

0 aangenaam

0 heel aangenaam

5. Hoe ervaart u het middagmaal in de eetzaal? U kan uw toelichting geven in het kader.

0 heel onaangenaam

0 een beetje onaangenaam

0 ik weet het niet

0 aangenaam

0 heel aangenaam

6. Hoe ervaart u de ruimte? (Plaatsen, drukte, inrichting, ...)

7. Hoe ervaart u de volgorde van de middageters: eerst kleuters, dan warme maaltijd, dan boterhammen (lager)? Noteer gerust opmerkingen/ suggesties in het kader.

0 helemaal niet goed

0 ik weet het niet

0 kan beter

0 helemaal goed

8. Hoe ervaart u de samenwerking met de helpers van het lager?

0 dit is een meerwaarde, een hulp voor mij

0 dit is voor mij geen meerwaarde, geen hulp

Verduidelijking bij mijn antwoord:

9. Wat is succesvol tijdens het middagmaal en mag gerust ruimer aangepakt worden?

10. Zijn er kleine ingrepen die je zelf doet om het middagmaal zo vlot mogelijk te laten verlopen en/of om het middaggebeuren zo aangenaam mogelijk te maken voor de leerlingen? (Dit kan zowel voor de peuters, kleuters als voor de lagerschoolkinderen zijn)

11. Vrijblijvend in te vullen: Wat zou volgens u het ideale scenario zijn qua aanpak, organisatie van het middagmaal?

Bijlage 3

Lesvoorbereiding Klas-overschrijdende activiteit

Fiche voor voorbereiden van activiteiten

Omschrijving van de activiteit: Klas-overschrijdende activiteit (3de kklklas + 1ste lj) i.f.v. BAP: Kringgesprek omtrent belevingen in de eetzaal + Tekenen van je 'ideale' eetzaal met kleurpotloden.

12In in het eerste leerjaar

14In in de derde kleuterklas.

BEGINSITUATIE

Groep: Een paar keer op het jaar organiseren de klasjuffen van het eerste leerjaar en de 3de kleuterklas enkele klas-overschrijdende activiteiten.

Deze kinderen hebben reeds meerdere keren tekeningen gemaakt.

De kinderen tonen fantasie en verbeelding maar moeten hierin toch nog af en toe begeleid worden. De juf stimuleert deze fantasie door middel van vraagstelling, situaties te schetsen, rollenverdeling te suggereren.

DOELEN

Stage 1: 1 of 2 doelen uit ODET/dominante component godsdienst – steeds met 1 of 2 concrete doelen

Vanaf Stage 2: 2 (tot 4) leerplandoelen (persoonsgebonden én cultuurgebonden indien uit Zill)/dominante component godsdienst – steeds geconcretiseerd

MUgr2: Durven fantaseren en verbeelden: Plezier beleven aan het gebruiken van de eigen verbeelding in een muzische context - verder denken dan het gebruikelijke - (onder begeleiding) op zoek gaan naar een creatieve, fantasievolle vormgeving

Concreet: de kinderen kunnen op basis van verbeelding een ideale ruimte tekenen waar ze hun middagmaal kunnen opeten. Hierbij kunnen ze ook verder denken dan hoe die ruimte er momenteel uit ziet.

IVoc2: Exploreren en experimenteren in de wereld rondom zich: Genieten van exploreren en experimenteren - een onderzoekgerichte houding aannemen.

Concreet: De kinderen genieten van het bedenken en vormgeven van hun ruimte door dit te tekenen. Hierbij denken ze goed na over wat belangrijk is voor hen. Door middel van mijn gerichte vragen nemen de kinderen een onderzoekgerichte houding aan over hun eigen 'ideale ruimte'.

<p>VERLOOP en BEGELEIDING (wat doet de KL? hoe doet de KL dit? wat doen de kls?)</p>	<p>ORGANISATIE / MATERIAAL</p> <p>Teken de klas- of zaalschikking op de achterkant van dit blad of op een extra blad bij recto verso afdrukken.</p>
<p><u>Aanzet</u> (hoe breng je de act. aan? sfeerschepping?) Godsdienst = aansluiten bij de leef- en belevingswereld</p> <p><u>Woensdag, na de speeltijd (10u30- 12u10)</u></p> <p><u>Eerste groep:</u></p> <p>Ik vraag aan de juf van de derde kleuterklas om vóór de speeltijd een gekleurde bol op de volgende 7 kleuters hun hand te tekenen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Kleuter A - Kleuter B - Kleuter C - Kleuter D + 7 lln uit het 1ste lj krijgen ook een bol op hun hand. - Kleuter E - Kleuter F - Kleuter H <p>Dit zijn de kleuters die na de speeltijd, als eerste groep, in de klas van het 1ste leerjaar meedoen met deze activiteit. De 7 lln uit het 1ste leerjaar met een gekleurde bol gaan na de speeltijd meespelen in de 3de kleuterklas.</p> <ul style="list-style-type: none"> ➤ Na de speeltijd haal ik de kleuters met een gekleurde bol op hun hand en de lln. van het eerste lj, gaan in de rij staan van de kleuters (eerste groep). <p>Donderdag in NM</p> <p><u>Tweede groep:</u></p>	<p>Plaats voorzien voor 2 extra leerlingen</p>

<p>De overige kleuters uit de 3de kleuterklas (7 kleuters) + de 7 lln met een gekleurde bol uit het eerste leerjaar, doen mee met de activiteit in het 1ste leerjaar. = in totaal 14 leerlingen.</p> <p>Aanzet:</p> <p>Ik zing het lied 'goeiemiddag' en vraag nadien de kinderen: "als ik dit lied zing, waar zouden jullie dan naartoe gaan? (naar de eetzaal)</p> <p>-Wat vinden jullie van de eetzaal?</p> <p>-Vinden jullie het leuk/ niet leuk om daar te eten? Waarom?</p> <p>-Hoe voel je u in de eetzaal: maakt het je blij/ bang/ boos/ verdrietig?</p> <p>-Is er veel lawaai in de eetzaal? Druk of niet?</p> <p>Keuzeprocès en keuzeaanbod: zie dagklapper</p>	

<p><u>Speelleersituatie</u> (fasen in de activiteit en begeleiding per fase)</p> <p><i>Integreer hierbij 'inhoud': Wat willen we dat kleuters <u>kennen</u> (feiten, begrippen, verbanden,...) en/of <u>kunnen</u> (technieken, vaardigheden, methoden, welke houdingen aannemen,...) en/of <u>ervaren</u> in deze activiteit?</i></p> <p>Noteer ook mogelijkheden voor verbreden en verdiepen (vanaf Stage 2)</p> <p>-Als je nu helemaal zelf jullie ruimte om te eten mocht kiezen, hoe zou die er dan uit zien?</p> <p>-met wie eet je dan samen?</p> <p>-wat doen de middagtoezichters dan?</p> <p>-wat doen de lagere schoolleerlingen?</p> <p>-staan de tafels dan anders?</p> <p>-ziet de ruimte er anders uit?</p> <p>Nadien mogen de leerlingen hun ideale ruimte tekenen met kleurpotloden. Ze schrijven hun naam op de achterkant van hun blad</p>	<p style="text-align: right;">Godsdienst = verdieping</p> <p style="color: red; font-weight: bold;">Kleurpotloden, voldoende wit papier (A4)</p>

<p><u>Afsluiten</u> (terugblik, opruimen,...)</p> <p>Ik ga langs bij de kinderen die klaar zijn om hen verduidelijking te vragen bij hun tekening. De uitleg schrijf ik op hun tekening of op de achterkant van hun blad.</p> <p>Deze kinderen mogen nadien een boekje kiezen.</p>	<p style="text-align: right;">Godsdienst = verwerken en verankeren</p>

Indien er nog tijd over is, wanneer iedereen klaar is, bespreek ik gezamenlijk de laatste 3 tekeningen. Zodat ik ook daar uitleg bij kan schrijven.

Om afscheid te nemen van de eerste groep zing ik het lied 'zwaai zwaai zwaai'
De groepjes wisselen en de activiteit herhaalt zich.

Bijlage 4

Resultaten vragenlijst: mogelijke oplossingen om de middagpauze anders te gaan inrichten

Mogelijke oplossingen	<ul style="list-style-type: none">- Aparte indeling lager/ kleuter- Kleinere groepen- Eigen PMD laten opruimen, stoelen netjes zetten, hun soepkom zelf op de kar zetten.- Kinderen zelf laten kiezen of ze willen helpen/ meer inzetten van helpers- Peuters en kleuters eerst laten eten- Lager in aparte shiften laten eten of op een vrij te kiezen moment- Restaurantsysteem of eetcafé: Eerst kleuters, dan warme maaltijden, dan lager.- Meer zelfstandigheid geven aan kinderen in het opruimen/ klaarzetten van de tafel.- Sfeer- of themamuziek in refter- Meer toezichters- Absolute stilte (2 bevroagden)- Stilte in vraag stellen- Kleuterjuffen aanwezig zijn bij eetmoment kleuters brengt rust voor hen- Pas wanneer bijna alle kleuters buiten zijn, de warme maaltijden van het lager laten binnenkomen- Nood aan warme/persoonlijke aanpak
------------------------------	---

Bijlage 5

Tekeningen van de kleuters 3de kleuterklas + leerlingen 1ste leerjaar (klas-overschrijdende activiteit)

Buiten eten

Buiten eten in een tent + 2 tafels voor peuters die in de klas eten

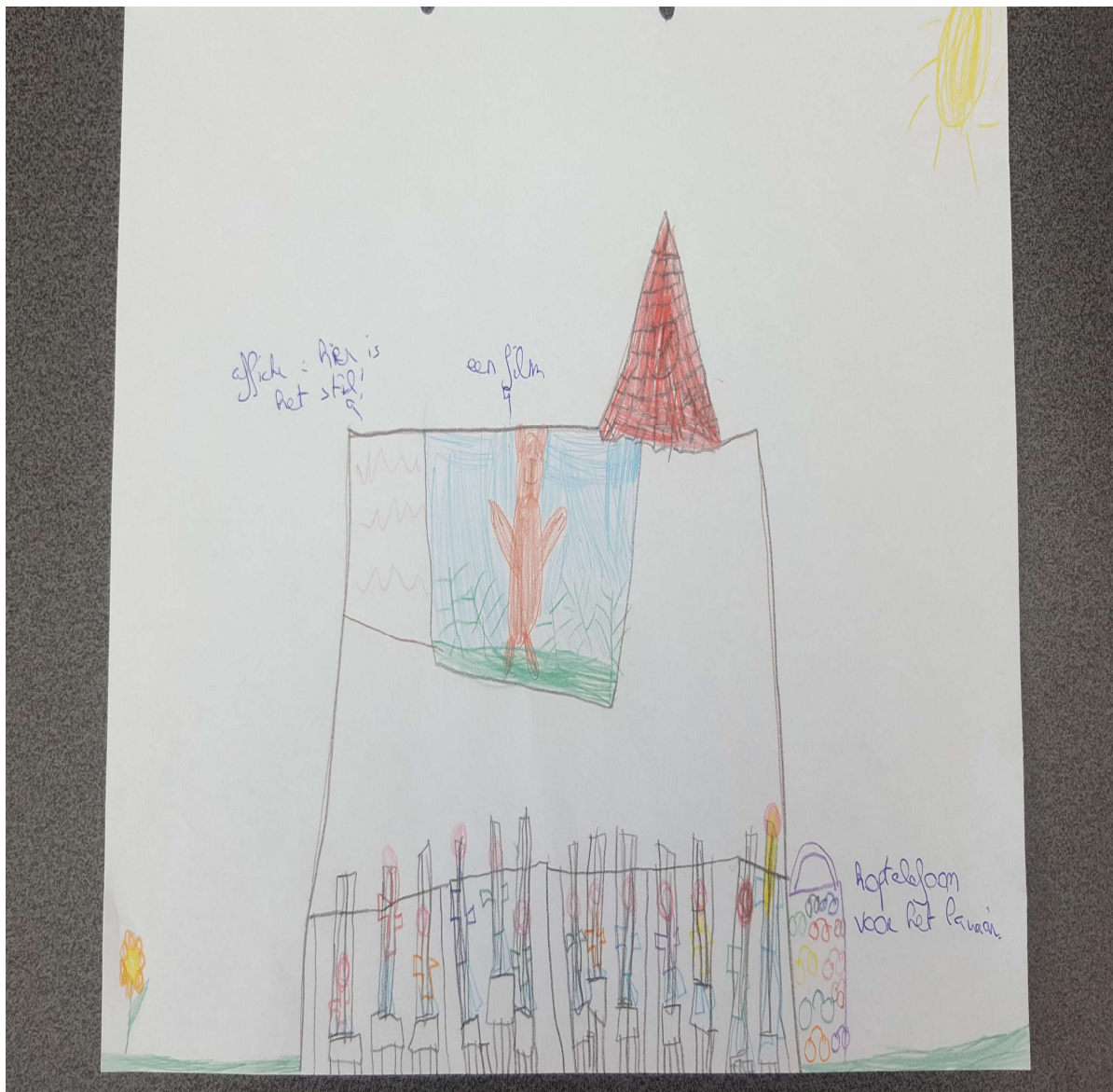
Kapstokken voor alle jassen

Scheidingswand

Koptelefoons tegen het lawaai + affiche: "Hier is het stil"

Bijlage 6 Fiche tafelkapitein

			Behandel alle kinderen gelijkwaardig
			Verdeel water onder de kinderen Vraag extra water als dat nodig is
			Vraag aan de kinderen of ze het eten lekker vinden Stimuleer iedereen om te proeven
			Let erop dat iedereen afruimt
			Vraag hulp wanneer dat nodig is